

Міністерство освіти і науки України
Київський національний торговельно-економічний університет
Харківський торговельно-економічний коледж

Відділення економіки та бізнесу

Циклова комісія туризму та соціально-гуманітарних дисциплін

ПСИХОЛОГІЯ

Методичні рекомендації та завдання до самостійної роботи студентів

Харків – 2020

«Методичні рекомендації та завданнями до самостійної роботи студентів» з психології розроблені на підставі програми навчальної дисципліни «Психологія», затвердженої на засіданні Педагогічної ради Харківського торговельно-економічного коледжу КНТЕУ (протокол від 30.06.2020 № 5).

Методичні рекомендації призначені для допомоги студентам в організації самостійної роботи. Посібник умовно поділений на дві частини. Перша – знайомить студентів з тим, як правильно організувати власну діяльність при виконанні різних видів самостійної роботи (робота з літературою, реферування, написання доповідей і т. і.). Друга – містить завдання з тем, передбачених програмою навчальної дисципліни для самостійного виконання студентами.

Укладач: Тихонович В. М. – кандидат педагогічних наук, професор, викладач циклової комісії туризму та соціально-гуманітарних дисциплін

Затверджено на засіданні циклової комісії туризму та соціально-гуманітарних дисциплін (протокол від 28.08.2020 № 1).

Голова циклової комісії

І. П. Торянік

Вступ

Підготовка кваліфікованого спеціаліста у системі освіти постійно вдосконалюється і трансформується під впливом об'єктивних і суб'єктивних чинників. Значна роль у цьому процесі належить самостійній роботі студентів. Вона відповідно до освітніх стандартів має становити не менш двох третин часу, передбаченого для виконання основної освітньої програми.

Головна мета самостійної пізнавальної діяльності студентів – навчитися індивідуально здобувати, оновлювати, поповнювати знання, плідно використовувати їх під час навчання та в подальшій професійній діяльності. Самостійна робота студентів базується на принципах розвиваючого навчання, відбувається без безпосередньої участі викладача, але під його керівництвом. У процесі самостійної роботи реалізується основна функція навчального процесу – одержання студентом максимального обсягу знань, їх закріплення і перетворення у стійкі вміння і навички. Завдяки самостійній роботі студенти набувають також здатність: більш чітко й усвідомлено проявляти мотивацію й цілеспрямованість та набутті знань; виховувати в собі самоорганізованість, самоконтроль та інші особистісні якості; заповнювати «інформаційний вакуум» необхідним науковими знаннями позбавитися від так званого «явища вторинної неграмотності», зокрема, невміння усвідомлено читати, аналізувати отриману інформацію, робити власні висновки; формувати мовну компетентність; набувати навичок самостійної роботи для майбутньої професійної діяльності: брати на себе відповідальність, самостійно вирішувати проблеми, знаходити конструктивні рішення, виходити з кризових ситуацій.

Головною умовою успішного виконання самостійної роботи є ретельне планування і контроль з боку викладачів, тому що плідність самостійної роботи студентів – це, насамперед, результат постійної взаємодії студента й педагога-керівника. Саме тому пріоритетна мета викладача – не просто ретранслювати знання, а й стимулювати дослідницьку і пізнавальну активність студентів.

Самостійна робота буде більш ефективною, якщо в ній братиме участь група студентів. Групова робота підсилює мотивацію та інтелектуальну активність, підвищує ефективність пізнавальної діяльності студентів завдяки взаємному контролю, посилює позитивну конкуренцію. Групову форму самостійної роботи доцільно практикувати під час аудиторних занять – семінарів, колоквиумів, оперативних опитувань, співбесід.

Таким чином, кредитно-модульна система виключає наявність готових відповідей, надає перевагу різноманітним формам самостійної роботи, які унеможливають механічне заучування студентами фактичного матеріалу або поверхове знайомство з історичними подіями і процесами. Для отримання позитивної оцінки студент повинен не просто продемонструвати володіння певним обсягом знань, а й уміти розв'язувати наукові проблеми, аналізувати і систематизувати їх, знаходити оригінальні рішення на підставі самостійно здобутої інформації, формулювати і відстоювати власну точку зору.

Базуючись на класичних та інноваційних підходах до навчально-пізнавальної діяльності студентів, технологія самостійної роботи з дисципліни «Психологія» інтенсифікується, здійснюється процес її оптимізації з урахуванням економічних і соціальних змін в Україні, вимог Державних законодавчих та нормативних документів, які передбачають спрямованість освіти України на європейську інтеграцію. Враховуючи вказані чинники при розробці методичних матеріалів щодо забезпечення самостійної роботи студентів враховувалося таке:

- 1) в сучасних умовах організація самостійної роботи студентів над проблемами самоосвіти і самовдосконалення дозволяє не тільки поглибити та інтенсифікувати процес пізнання студентами психологічних явищ дійсності, а й гуманістично спрямувати їх за змістом, технологічними компонентами та структурними елементами;
- 2) самостійна робота студентів не лише вдосконалюється, але й змінюється за структурно-організаційною технологією, згідно з інноваційними тенденціями в системі освіти України;
- 3) процес самовдосконалення фахівця у закладі освіти передбачає не лише визначення проблем організаційної технології самостійної роботи студентів, але й формування у них компетентностей у сфері її оптимізації та інтенсифікації.

Мета посібника – допомога в оволодінні механізмами технології самостійної роботи за програмою курсу «Психологія», визначення її особливостей, актуалізація процесу самовдосконалення як загальних, так і професійно значущих особистісних здібностей та компетентностей.

Види самостійної роботи студентів

Робота з навчальною, науковою, науково-популярною та довідковою літературою.

Домінуюче місце в освітньому процесі сучасних освітніх закладів посідає самостійна робота студентів з навчально-методичною, науково-популярною і довідковою літературою. Книги є найважливішим джерелом отримання як професійних, так і загальноосвітніх знань, сприяють формуванню великого інформаційного поля, розвитку пріоритетних навичок самостійної роботи. Більш того, робота з книгою є основою й початковим етапом усіх існуючих видів самостійної роботи, що практикуються сьогодні в закладах освіти.

Цілеспрямоване читання спеціальної літератури – це процес накопичення й розширення знань за умов сформованості вміння працювати з книгою, правильно оцінювати твір, швидко розбиратися в його структурі, в зручній формі фіксувати необхідний обсяг фактичних даних. Ефективність роботи з друкованими виданнями безпосередньо залежить від техніки читання.

Першим етапом оволодіння цією технікою є попереднє ознайомлення з книгою, що дозволяє студентові детально вивчити її структурні компоненти та організацію довідково-бібліографічного апарата, одержати загальне уявлення про характер твору. При цьому необхідно звернути особливу увагу на ті структурні елементи книги, які дають можливість попередньої її оцінки: заголовок, прізвище автора, видавництво, час видання, анотацію, авторську або видавничу передмову, довідково-бібліографічний апарат (покажчики, додатки, перелік скорочень, картографічний матеріал).

Наступний етап – безпосереднє читання самої книги, що, в свою чергу передбачає: етап «пошукового» читання – швидкий, оглядовий перегляд змісту книги з метою виявлення необхідного матеріалу, визначення його навчальної або наукової цінності та складання історіографічної бази проблеми, що цікавить; етап «суцільного читання» – ретельне опрацювання всієї книги або окремих її частин з метою вдумливого засвоєння інформації такою мірою, якої потребує характер певної самостійної роботи; найбільш складний етап читання – аналіз твору, заснований на вмінні попередньо формулювати питання, які вимагають особливого пояснення в процесі роботи з книгою, читати вдумливо й розмірено, простежувати послідовність ходу думок автора, логіку його доказів, встановлювати зв'язки між окремими елементами тексту, виділяти ключові інформаційні дані й визначати різницю між ними та ілюстративними прикладами, зіставляти однорідні факти, які висвітлені в різній літературі, взаємодоповнювати їх, піддавати перевірці спірні положення; порівнювати точки зору декількох авторів щодо однієї проблеми, користуватися довідковими виданнями, у тому числі словниками, для уточнення невідомих термінів і понять, критично й творчо сприймати будь-який твір, що стимулює процес формування самостійного мислення.

Обов'язковим елементом читання студентами наукової та спеціальної літератури є ведення записів. Це сприяє кращому засвоєнню фактичного матеріалу, дає можливість зберегти його в зручному для використання вигляді. Записи повинні бути якнайповнішими, зручно складеними, розташованими таким чином, щоб наочно демонструвати логічні зв'язки та ієрархію понять. Досягти цього можливо за допомогою системи заголовків і підзаголовків, ключових слів, абзаців, нумерації окремих понять. Вести записи бажано на одній стороні аркуша, що дозволить прискорити їхній пошук і систематизацію, робити додаткові текстові вставки, ефективно використовувати під час роботи над доповідями, рефератами, іншими навчальними завданнями.

Існує безліч видів записів, які можуть практикуватися під час самостійної роботи. Серед них найбільш ефективними є такі.

Анотація (від лат. annotation – примітка, позначка) – короткий виклад змісту книги, статті або окремого текстового фрагмента з їхньою критичною оцінкою. Складання анотації часто не вимагає глибинного ознайомлення зі змістом книги, однак і при поверхневому перегляді необхідно виділяти головні цілі дослідження, його ключові моменти, кінцеві висновки. Анотуванню притаманні лаконічність й чіткість формулювань. Уміння складати анотації має велике значення при виконанні такого виду самостійної роботи, як підготовка бібліографічних оглядів, які дозволяють виявити, вивчити й проаналізувати історіографічну базу тієї чи іншої проблеми. При цьому важливо уміти не тільки анотувати знайдені наукові праці, але на підставі анотацій визначати спільні та відмінні риси цілей і досліджень, пріоритетних напрямків, зроблених висновків наукових точок зору.

План – форма запису при читанні, яка відображує зміст і структуру книги й дозволяє легко відновити в пам'яті її головні положення. Розрізняють: простий план, що передбачає умовний поділ

тексту на закінчені частини, виділення ключових думок, їх коротке формулювання й запис під нумерацією; незважаючи на стислість, простий план повинен бути значно докладнішим за поданий у книзі зміст і містити чітке формулювання ключової думки відповідного текстового фрагмента, розгорнутий план, найбільш змістовний і зручний для подальшого відтворення отриманих знань. Він вимагає виділення з кожної значеннєвої частини тих окремих положень, що уточнюють головне; формулювання пунктів може бути досить розгорнутим, навіть тезовим, допускається використання найбільш яскравих цитат; при цьому основні пункти нумеруються римськими цифрами, а підпункти – арабськими. Крім загального плану можуть складатися плани окремих частин книги, наприклад, у тому випадку, коли видання не є однорідним за змістом збірки наукових статей, періодика тощо.

Тези (від греч. *thesis* – положення) – коротко сформульовані головні положення навчального посібника, наукової або науково-популярної роботи, документального матеріалу (а також лекції, доповіді, повідомлення). Необхідною умовою для складання тез є досить повне засвоєння змісту книги, чітке розуміння її домінуючих ідей і висновків. Складати тези треба в логічній послідовності, відповідно до черговості викладення в книзі авторських думок. У самих тезах, як правило, не повинні використовуватися фактичні дані, проте у тих випадках, коли в книзі поряд з фактичним матеріалом зустрічаються різного роду міркування, потрібно відокремити їх один від одного, для того щоб при ознайомленні з кожною тезою бачити, чи обґрунтована вона конкретними фактами або обмежується лише суб'єктивними поясненнями дослідника.

Конспект (від лат. *conspectus* – огляд) – один з найпоширеніших видів записів, який передбачає письмовий огляд основних думок будь-якої друкованої роботи, а також лекції, доповіді, промови. Найбільш простою формою конспекту є текстовий конспект, що вимагає глибинного ознайомлення з певним твором або його фрагментами, виділення ключових положень і фіксування їх у писемній формі. Крім цього, у ряді випадків рекомендується складати так звані формалізовані конспекти, де всі записи вносяться в заздалегідь підготовлені таблиці, що особливо ефективно при підготовці єдиного конспекту за декількома джерелами і порівнянні їх окремих даних. Різновидом формалізованого конспекту є запис у формі відповідей на заздалегідь підготовлені питання. Подібний конспект також дуже зручний при зіставленні різноманітних характеристик одного явища.

Словник термінів – вибірково запис спеціальних історичних термінів, які зустрічаються в науковій літературі, з їх детальним поясненням. Складати словник слід за абеткою, що значно полегшить користування ним. Встановлюючи значення незнайомого терміну за допомогою довідкових видань, необхідно чітко усвідомлювати багатоваріантність значеннєвих відтінків деяких слів і навчитися самостійно виявляти потрібне значення відповідно до контексту проблеми, що досліджується. Крім того, корисно простежувати етимологію слів іноземного походження. При цьому важливо фіксувати незнайомі слова і їх значення не тільки на папері, але й у пам'яті, що значно збагатить лексикон, зробить мову більш грамотною і професійною. Самостійна робота з термінологією повинна проводитися регулярно і перетворитися врешті-решт на усвідомлену звичку.

Самостійна робота з навчально-науковою літературою вимагає ще однієї важливої навички – навички складання бібліографії з певної проблеми, що вкрай необхідно при написанні реферату або доповіді, оскільки є одним з початкових, підготовчих етапів цих видів самостійної роботи. Складання бібліографії потребує вміння працювати в довідкових відділах бібліотек, вільно орієнтуватися в системі каталогів, користуватися бібліографічними виданнями, розбиратися в особливостях оформлення бібліографічних даних, систематизувати їх відповідно до тематичних нюансів. Необхідно навчитися чітко розпізнавати характер літератури, бачити принципіву різницю між навчальними посібниками, науковими дослідженнями (історіографією) та історичними джерелами, цілеспрямовано прагнути до складання якісно багатой, насиченої різноманітними виданнями всіх рівнів бібліографії. Одним з найважливіших вимог роботи з бібліографією є правильне оформлення бібліографічного списку, який складається або за абеткою, або за порядком згадування книги в тексті письмової роботи. Нумерація списку – наскрізна, при цьому список літератури іноземними мовами складається окремо.

Написання рефератів

Одним з найпоширеніших видів самостійної роботи студентів при вивченні психології є написання реферату (від лат. *referre* – доповідати) – письмової роботи науково-дослідницького характеру, в якій досить стисло, оглядово викладається сутність певного наукового питання (за іншим визначенням, реферат – це письмовий аналіз теми).

Головним завданням цього виду самостійної роботи є формування у студентів дослідницьких компетентностей, які виявляються в:

- умінні обґрунтувати актуальність теми, що вивчається;
- оцінці ступеня її наукового висвітлення;
- здібності віднайти можливий зв'язок між подіями та процесами;
- умінні переконливо довести необхідність наукового дослідження проблеми.

Складання бібліографії з обраної теми. В роботах подібного рівня не рекомендується обмежуватися лише навчальною літературою (підручниками, посібниками або методичними розробками), а обов'язково слід ознайомитися з кількома спеціальними науковими або науково-популярними дослідженнями, що підвищить якісний рівень реферату, його наукову цінність.

Систематизація й узагальнення фактичного матеріалу – накопичення необхідного обсягу інформації відповідно до теми і структури реферату, відбір найбільш переконливих і вагомих даних, розташування їх у певній хронологічній і тематичній послідовності. Аргументоване та логічне викладення особистих думок у письмовій формі. Головною умовою досягнення логічності під час написання реферату є чітке розуміння мети, головних напрямків і кінцевого результату свого дослідження. Робота повинна бути переконливою, містити органічний зв'язок між окремими питаннями, а також між кожним з них і всією темою в цілому. Обов'язково потрібно використовувати різноманітні види аргументів та доводів: порівняння, зіставлення, посилення на джерела і т. і.

Робота над рефератом має бути послідовною, з чітким урахуванням її головних етапів, які передбачають: обрання теми дослідження; складання плану реферату; конспектування літератури і підбір цитат, які необхідно виписувати точно (а іноді й дослівно), із зазначенням сторінок розташування в тексті; власне написання реферативного дослідження.

Як правило, обсяг реферату коливається від 15 до 25 друкованих сторінок і не повинен перевищувати максимальну межу. Структура реферату виглядає таким чином: а) вступ, який містить обґрунтування теми цілі роботи, огляд джерел, б) змістовна частина, де розкриваються ключові питання дослідження, в) висновки автора, г) список джерел, що були використані, д) додатки, які не є обов'язковими, але іноді можуть бути доцільними і можуть оформлятися у вигляді таблиць, схем.

Сьогодні, коли дуже широко застосовуються новітні електронні інформаційні джерела, зокрема комп'ютерні навчальні програми та мережа Internet, необхідно максимально обережно ставитися до так званих «банків рефератів», які вони пропонують. У більшості випадків такі реферати мають низьку якість, містять суперечливі висновки, безліч фактичних, логічних, стилістичних, граматичних помилок, викривлюють цитати і прізвища історичних постатей. Саме через це студенти повинні відповідально ставитися до використання подібної інформації і ретельно перевіряти її за допомогою інших, більш авторитетних, джерел. Крім того, подібні реферати не оформлені відповідним чином і не витримані структурно. Саме через це механічне використання готових рефератів неприпустиме, не може вважатися повноцінною самостійною роботою, не приводить до позитивних навчальних результатів і не дає права студенту претендувати на високу оцінку.

Обов'язковим етапом роботи над рефератом є його захист, який також вважається різновидом самостійної роботи і передбачає коротке викладення студентом головного змісту свого дослідження та відповіді на запитання викладача (якщо захист відбувається під час індивідуальної консультації) або на питання студентів, коли реферат захищається на семінарському занятті. У ході захисту легко визначити ступінь обізнаності автора у досліджуваній темі та рівень його теоретичної підготовки, вміння публічно відстоювати власну точку зору. Відповідно до цих критеріїв і оцінюється реферат.

Підготовка доповідей

В організації самостійної роботи студентів з психології особливе місце посідає доповідь – порівняно коротке повідомлення (на 5–10 хвилин), що є доповненням і розвитком головних питань навчального курсу та практикується переважно під час семінарського заняття. Методичне значення доповіді полягає в тому, що під час роботи над нею у студентів формуються й розвиваються:

- вміння працювати над спеціальною психологічною літературою;
- здатність аналізувати й узагальнювати фактичний матеріал;
- навички полемізувати та обстоювати особисту точку зору;
- культуру мовлення.

Матеріалом для доповіді можуть служити фрагменти спеціального психологічного дослідження, стаття періодичного видання, розділ підручника. Принципи підготовки доповіді дуже схожі на підготовку реферату: ті ж самі етапи роботи, практично та ж сама структура. Всі вимоги, які ставляться до реферату (огляд і оцінка історіографії та джерел, логічність і послідовність викладення, переконливість доказів, обов'язкові висновки) безпосередньо стосуються і якісної доповіді. Проте є її особливість роботи над доповіддю, яку одночасно можна вважати її найбільшою складністю, – на чіткй виразне викладення змісту проблеми студенту надається дуже короткий відрізок часу. Саме через це неабиякого значення набуває необхідність розвивати і вдосконалювати культуру мовлення та ораторські здібності. Незалежно від аудиторії, розповідь доповідача, насамперед, має бути грамотною, логічно і послідовно виваженою. Не слід перевантажувати її невинуватими статистичними і хронологічними даними, зайвими фактичними подробицями, що заважає слухачам легко сприймати нову для них інформацію. Бажаним є образне подання матеріалу – наповнення його цікавими фактами, яскравими, влучними цитатами, використання наочного матеріалу.

Доповідач повинен чітко контролювати свою поведінку під час промови, обмежувати жестикуляцію, виключити з мови слова-бур'яни, слідкувати за кількістю і тривалістю пауз, загальною динамічністю мови. Більш ефективно оволодіти культурою та естетикою доповідача зручніше під керівництвом викладача.

По закінченні доповіді доцільно обов'язково провести її обговорення, під час якого самостійна робота на семінарі набуває вже колективного характеру і студенти (принаймні найсильніші й найактивніші з них) підключаються до обговорення проблеми, яку виклав доповідач, зокрема: задають додаткові питання, полемізують із доповідачем щодо суперечливих або незрозумілих питань, оцінюють якість й рівень доповіді, надають загальну рецензію (як правило, рецензентів доцільно призначати заздалегідь, оскільки для її підготовки студентіві потрібно ознайомитися із доповіддю і всебічно проаналізувати результати роботи). Самостійна робота студентів з обговорення доповіді також повинна оцінюватися відповідним чином в залежності від активності слухачів.

Протягом навчального року самостійну роботу планують таким чином, щоб кожен студент встиг виступити із доповіддю декілька разів. Це дозволить накопичити оцінки і враховувати їх при виведенні підсумкових балів. Слід особливо підкреслити, що даний вид самостійної роботи є важливим не тільки у навчальній діяльності, але й має значення для професійної підготовки фахівців сфери обслуговування, маркетингу, менеджменту, оскільки розвиває у молодих людей компетентності, пов'язані з публічними виступами, встановленням контакту з групами та окремими особистостями тощо.

Підготовка до проведення дискусій

Ефективним і цікавим елементом організації навчального процесу у закладах освіти є дискусія (від лат. *discussio* – дослідження, розбір) – вид роботи студентів, під час якої відбувається колективне обговорення певного суперечливого питання або проблеми з метою виявлення їх сутності, протиріч, наукової трактовки, шляхів подолання.

Модель навчання у дискусії сприяє формуванню таких важливих навичок, як аргументація, аналіз, виявлення причинно-наслідкових і міжпредметних зв'язків, комунікативних здібностей. Крім того, регулярна участь у диспутах виховує культуру публічних виступів.

Для проведення академічної дискусії на належному рівні необхідна ретельна попередня підготовка студентів і контроль за опануванням ними навчального матеріалу з боку викладача. Дискусії проходять успішно, якщо студенти-учасники розуміють і дотримуються чітко встановлених правил проведення дискусії, які допомагають їм вчитися користуватися своїми правами і відчувати відповідальність за слова та думки. Найбільш суттєвими є такі правила проведення дискусій:

1. Зацікавленість темою, що обговорюється.
2. Досконале володіння всіма її аспектами за рахунок самостійно здобутої навчальної інформації.
3. Уважне вислуховування опонента.
4. Уникання одночасного висловлювання кількох учасників.

5. Ясне і стисле формулювання тверджень.
6. Чітке дотримання теми обговорення.
7. Обмін думками.
8. Залучення до диспуту всієї аудиторії.
9. Висловлювання поваги до всіх точок зору.
10. Дотримання регламенту, чіткий контроль за тривалістю і кількістю виступів.

Існують різноманітні форми організації дискусії, які дозволяють не тільки розвивати у студентів певні вміння та навички, але і стимулюють живий інтерес до навчальної дисципліни, носять захопливий, а інколи певною мірою і розважальний характер, готують молодь до подальшої професійної діяльності, яка дуже часто передбачає публічні виступи.

У закладах освіти доцільно влаштовувати такі види дискурсів:

- практикум, під час якого рекомендується органічно поєднувати усну і письмову самостійну роботу, наприклад, одночасно з обговоренням студенти можуть заповнювати таблиці й фіксувати в конспективній формі проблеми, переваги і недоліки суперечливих явищ;
- дискусія в стилі ток-шоу сполучає в собі переваги лекції і дискусії в групі, дає можливість чітко висловити різні точки зору щодо заданої теми і передбачає наявність обмеженої групи активних учасників і широкої, але більш пасивної групи глядачів, які також мають право висловлювати власну думку або ставити питання учасникам бесіди. Для проведення подібних дискусій бажано обирати більш цікаві, популярні наукові теми, актуальні для сучасної молоді;
- структуровані дебати – натхненний британськими парламентськими дебатами метод змагання між двома командами з метою викласти самостійно здобуту інформацію, виграти підтримку аудиторії і знайти рішення проблеми шляхом безпосереднього і вільного обговорення. Крім формування навичок комунікації, структуровані дебати дозволяють оволодіти мистецтвом суспільних переговорів та аргументації, лояльного прийняття різних думок, дотримання певних правил відносно партнера як колеги з іншою думкою чи ідентичністю.

Для стимулювання зацікавленості студентів у підготовці дискусії та активної участі в ній викладач розробляє систему оцінювання студентів-учасників. Відповідно до положень Болонської спілки це має бути певна сума балів. Причому оцінюватися повинні будь-які позитивні дії під час обговорення: кожне висловлення в дискусії, визначення власного ставлення до дискусійного питання, надання інформації, що ґрунтується на фактах, які отримані протягом підготовчого етапу, зауваження з даної теми, уточнюючі запитання, проведення аналогій, вміння слухати, тактовні зауваження під час гострих моментів дискусії, залучення до дискусії пасивного учня. Все це гарантує високу активність учасників і дозволяє зацікавити обговоренням максимальну кількість студентів. І навпаки, бали віднімаються за переривання оратора, монополізування дискусії одним доповідачем, висловлення несуттєвих зауважень, повторення інформації, вже внесеної до дискусії іншим учасником, агресивну поведінку.

Розв'язання проблемних і творчих завдань

Ця форма самостійної роботи практикується на всіх етапах вивчення курсу «Психологія» при первинному (ознайомчому) етапі, закріпленні та узагальненні отриманих знань, при подальшому оперуванні ними. Як правило, для самостійного вирішення проблемних питань відводиться час на практичних заняттях. Головною метою цього є максимальна активізація мислення студентів, перетворення практичного заняття з механічного викладення фактичного матеріалу в динамічний, цікавий пізнавальний процес. Проблемне завдання може стосуватися або всієї теми, що вивчається, або її окремої частини, або дрібного, проте надто цікавого факту. Протягом заняття перед студентами можна ставити декілька конкретних проблемних запитань, які потребують самостійного осмислення, що допоможе більш глибоко осмислити тему в цілому.

Суттєво важливим є питання про час постановки проблеми для самостійного розв'язання її студентами, бо саме це впливає на характер пізнавальної діяльності – сприйняття та осмислення. Можливим є варіант постановки декількох проблемних питань на початку практичного заняття – це одразу ж мобілізує студентів, спонукає їх напружено й уважно слідкувати за ходом обговорення теми

заняття, бути готовими у будь-який момент самостійно знайти позитивне рішення проблемної ситуації, активно брати участь в її вирішенні. Постановка проблеми наприкінці заняття стимулює більш глибоке осмислення матеріалу, сприяє його кращому закріпленню, дозволяє перевірити ступінь засвоєння теми, що обговорювалася. Однак на сприйняття навчального матеріалу у цьому випадку проблемні завдання матимуть лише непрямий вплив. Нарешті, проблемні питання можуть ставитися протягом усього заняття, що особливо ефективно стимулює самостійне мислення. Право ставити проблемні питання не є пріоритетом викладача.

Студентам також можна запропонувати самостійно виділити і сформулювати проблему з подальшим її вирішенням, таким чином обсяг самостійної роботи на практичному занятті подвоїться. Постановка перед студентами проблеми, що потребує вирішення, формулювання проблемної ситуації під час обговорення теми заняття – це вихідна позиція для проведення евристичної бесіди (від грец. *heurisko* – знаходжу) – методу навчання, який передбачає теоретичне дослідження наукового питання на підставі системи логічних прийомів і сприяє розвитку активного мислення. Головні цілі евристичної бесіди полягають у такому: підвести до осмисленого і переконливого рішення проблемної ситуації; навчити «мислити голосно» – надавати оцінку подіям, порівнювати факти, аргументовано, переконливо відстоювати власну точку зору; спростити засвоєння матеріалу, який досягається через мислення (поняття, закономірності суспільного розвитку тощо); розвинути здібність до самостійного педагогічного мислення; викликати та зміцнити інтерес до педагогіки. Структура евристичної бесіди включає чотири головні компоненти: формулювання проблемного питання; правильне чи помилкове рішення проблеми, його обґрунтування та можливу дискусію; виправлення помилок і пошук позитивного вирішення проблеми; самостійне підведення остаточних підсумків бесіди на підставі встановлених фактів.

Вирішення проблемних питань слід обов'язково поєднувати з іншими видами самостійної роботи, зокрема з роботою з навчальними посібниками, картами, таблицями, художніми творами, що спрощує знаходження правильного рішення, актуалізує необхідні знання, демонструє зв'язки між подіями та явищами і робить відповідь логічною, аргументованою та образною. До постановки проблемних питань як методу навчання слід удаватись на кожному практичному занятті. Лише регулярне використання цього виду самостійної роботи може бути корисним для студентів і приведе до формування в них потрібних компетентностей.

Актуальними й корисними для навчального процесу також є творчі завдання. Їх особливість полягає в тому, що вони потребують самостійного ознайомлення не тільки зі спеціальною, але і з різноманітною додатковою літературою – монографіями, енциклопедіями, путівниками, науковою й популярною періодикою, літературними творами тощо. У такий спосіб відбувається залучення до процесу активного читання, підвищують рівень загального культурного розвитку.

Як правило, творчі завдання націлені на здобуття більш широкої інформації, що виходить за межі офіційної програми навчальної дисципліни і охоплюють усі сфери психологічної науки. Під час виконання творчих завдань студент перетворюється на допитливого пошукувача, який самостійно знаходить і відбирає необхідні наукові дані. Тим самим здійснюється формування інтелектуальної особистості з розвиненим кругозором.

Значення творчих завдань полягає ще й у тому, що, самостійно виконуючи їх, студенти максимально активізують свій розумовий потенціал – проводять вибірково аналіз психологічних фактів, встановлюють причино-наслідкові зв'язки, обґрунтовують висновки, виходячи з власних характеристик та оцінок, намагаються робити наукові припущення, пропонують шляхи вирішення помилок, а також на практиці застосовують традиційні навички, які розвиваються під час навчання. Регулярне виконання творчих завдань сприяє розвитку творчого мислення, творчого підходу до вивчення психології та інших навчальних дисциплін, посилює зацікавленість психологічною наукою.

Самостійна робота студентів в інформаційній мережі Internet

Мережа електронних засобів комунікації передбачає можливість вільного доступу до різноманітних інформаційних джерел і задоволення зростаючих інформаційних потреб сучасної молоді шляхом залучання усіх ресурсів міжкультурного спілкування. З інноваційними технологіями

навчання сьогодні пов'язані реальні перспективи підготовки у закладах освіти України конкурентоспроможних фахівців. Комп'ютерна техніка – універсальний навчальний засіб, він дає доступ до Інтернету, можливість користуватися віртуальними бібліотеками, музеями, інформаційно-пошуковими системами тощо. Одним з актуальних завдань при вивченні курсу психологічних дисциплін є розвиток у студентів здібності удосконалювати і розвивати практичні уміння з оволодіння новими інформаційними технологіями і за їх допомогою самостійно здобувати необхідні знання.

Налагодити ефективну самостійну роботу студентів з використанням інноваційних технічних засобів, зокрема дозволяє Internet, який сприяє: стимулюванню пізнавальної діяльності студентів; успішному засвоєнню ними програм навчальних дисциплін; розширенню інформаційного простору; зміцненню вміння користуватися сучасними інноваційними розробками. При цьому практикуються такі форми самостійної роботи з інформаційними технологіями:

- пошук інформації в мережі – користування базами даних, інформаційно-пошуковими та інформаційно-довідковими системами, автоматизованими бібліотечними системами, електронними журналами тощо;
- організацію діалогу в мережі – використання електронної пошти (за її допомогою можна, наприклад, влаштовувати віртуальні дискусії), користування графічними редакторами синхронних і відстрокованих відео конференцій та ін.;
- створення тематичних web-сторінок – використання html- редакторів і графічних редакторів.

Але найбільш оптимальним сьогодні вважають такий вид організації самостійної роботи студентів, як web-квест – розроблений наприкінці 20 ст. у державному університеті Сан-Дієго дослідниками Б. Доджем і Т. Марчем вид дослідницької діяльності, для виконання якої студенти здійснюють самостійний пошук інформації в мережі за вказаними адресами з метою найкращого розподілу навчального часу, здобуття фактичних даних, розвитку критичного мислення, здібностей до аналізу, синтезу, оцінки отриманих знань. За своєю сутністю web-квест є своєрідною web-сторінкою і повинен складатися з таких елементів: вступ, де зазначаються терміни проведення певної самостійної роботи і задається вихідна ситуація; завдання різного ступеня складності для самостійного виконання; посилання на ресурси мережі, які надають можливість знайти і «скачати» необхідний матеріал: електронні адреси, тематичні чати, книги або методичні посібники, що знаходяться в бібліотеках (деякі ресурси вже можуть бути скопійовані на web- квест і таким чином заощаджується студентський час); поетапний опис процесу виконання певного завдання з поясненням принципів переробки інформації, допоміжними питаннями, що натякають на правильні рішення, причинно-наслідковими таблицями, схемами, діаграмами; висновки, які містять орієнтовні результати виконання завдання, шляхи подальшої самостійної роботи із зазначеної теми і ті галузі, де можливо застосувати отримані результати і навички.

Web-квести можуть бути: короткостроковими, тобто розрахованими на 1–3 сеанси; вони мають за мету елементарне придбання знань з певної теми (при достатньому рівні комп'ютеризації вузу їх можна влаштовувати навіть протягом семінарського заняття); довгостроковими (від одного тижня до двох місяців), спрямованими на розширення й уточнення понять, глибокий аналіз отриманих знань, їх трансформацію й оволодіння матеріалом настільки, щоб самостійно створювати та ускладнювати завдання для роботи за темою. Оскільки тривалі web-квести переважно розглядаються як колективна діяльність і застосовуються в мінігрупах, рекомендується перетворити її на захоплюючу, цікаву навчальну діяльність.

Взагалі, форми web-квесту можуть бути різними. Найпопулярнішими є: самостійне створення студентами бази даних за певною навчально-науковою проблемою; створення документа, в якому аналізується складне наукове питання; інтерв'ю on-line з віртуальним персонажем (запитання і відповіді студент розробляє самостійно); створення своєрідного мікросвіту, в якому студенти можуть пересуватися за допомогою гіперпосилань, моделюючи фізичний простір. Регулярне практичне застосування всіх видів самостійної роботи з використанням новітніх інформаційних технологій не тільки підвищить інтелектуальний рівень студентів, а й збагатить їх професійні навички, допоможе в майбутньому краще адаптуватися до вимог сучасного ринку праці.

Завдання до самостійної роботи

Модуль 1 Предмет психології. Психічні процеси та стани особистості

Тема 1. Предмет, завдання та методи психології

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Особливість предмету психології.
- Сутність життєвої психології, приклади її прояву.
- Матеріальна основа психіки.
- Значення психології для маркетингологів, економістів.
- Зв'язок сучасної практики з проблемами і питаннями, що розробляються в різних галузях психологічної науки.
- Суть основних принципів психології.
- Скласти словник психологічних понять цієї теми.

Психологічні завдання:

1. Визначте, до якої групи психічних явищ належить кожне явище, описане нижче.
  - а) Викладач вищої математики неодноразово звертав увагу на те, що деякі студенти з великими труднощами засвоюють матеріал безпосередньо після занять з фізичної культури і набагато краще, якщо перед заняттям з вищої математики була інша навчальна дисципліна.
  - б) Студент Арсеній Ч. завжди відчував велике задоволення, якщо його друзі успішно відповідали на заняттях.
  - в) Тетяна К. завжди прямо і відверто засуджувала своїх одногрупників за несумлінне ставлення до навчання.
  - г) Віктор К. регулярно відвідує спортивну секцію.
2. Які з нижче наведених положень характеризують психічне відображення, а які – дзеркальне:
  - а) активно впливає на середовище.
  - б) відображає явище лише в момент його безпосереднього впливу.
  - в) дає приблизно правильну копію предметів та явищ дійсності.
  - г) є фотокопією навколишньої дійсності.
  - д) сигналізує про життєво важливе для організму.

Теми повідомлень:

Значення психологічних знань для майбутнього фахівця Вашої сфери.

Творчі завдання:

1. Складіть кросворд з понять цієї теми.
2. Складіть перелік приказок та прислів'їв на психологічні теми, охарактеризуйте їх зміст.

Досліди

1. Провести тест «Самооцінка психічних станів» (за Айзенком).
2. Визначити професійну спрямованість студентів.
3. Дослідити професійні інтереси.

Дослід 1

Пропонуємо вам опис різних психічних станів. Якщо вам цей стан часто властивий, ставите 2 бали, якщо цей стан буває, але зрідка, то ставите 1 бал, якщо зовсім не підходить – 0 балів.

I

1. Не почуваю в собі впевненості.
2. Часто через дрібниці червонію.
3. Мій сон неспокійний.
4. Легко засмучуюся.
5. Турбуюся, якщо неприємності лише тільки можливі.
6. Мене лякають труднощі.
7. Люблю аналізувати свої недоліки.
8. Мене легко переконати.

9. Я недовірливий.
10. Я важко переживаю очікування.

II

11. Часто мені здаються безвихідними ситуації, з яких все-таки можна знайти вихід.
12. Неприємності мене дуже засмучують, я падаю духом.
13. За великих неприємностей я схильний без достатніх підстав звинувачувати себе.
14. Нещастя й невдачі нічому мене не вчать.
15. Я часто відмовляюся від боротьби, вважаю її марною.
16. Я часто почуваю себе беззахисним.
17. Іноді в мене буває стан розпачу.
18. Я почуваю розгубленість перед труднощами.
19. У важкі хвилини життя іноді поводжу себе по-дитячому, хочу, щоб мені поспівчували.
20. Вважаю недоліки свого характеру невинними.

III

21. Залишаю за собою останнє слово.
22. Часто в розмові перебиваю співрозмовника.
23. Мене легко розсердити.
24. Люблю робити зауваження іншим.
25. Хочу бути авторитетом для інших.
26. Не задовольняюся малим, хочу більшого.
27. Коли розгніваюся, погано себе стримую.
28. Волю краще керувати, ніж підкорятися.
29. У мене різка, грубувата жестикуляція.
30. Я мстивий.

IV

31. Мені важко міняти звички.
32. Мені нелегко переключати увагу.
33. Дуже насторожено ставлюся до всього нового.
34. Мене важко переконати.
35. Часто в мене не виходить із голови думка, від якої варто було б звільнитися.
36. Нелегко зближаюся з людьми.
37. Мене засмучують навіть незначні порушення плану.
38. Часто я проявляю впертість.
39. Неохоче йду на ризик.
40. Різко переживаю відхилення від прийнятого мною режиму дня.

Обробка результатів.

Підрахуйте суму балів за кожну групу питань:

I. 1...10 питання – тривожність ; II. 11...20 питання – фрустрація; III. 21...30 питання – агресивність ; IV. 31...40 питання – ригідність.

Оцінка й інтерпретація результатів.

I. Тривожність: 0...7 – не тривожні; 8...14 балів – тривожність середня, допустимого рівня; 15...20 балів – дуже тривожні.

II. Фрустрація: 0...7 балів – має високу самооцінку, стійкі до невдач, не боїться труднощів; 8...14 балів – середній рівень, фрустрація має місце; 15...20 балів – у вас низька самооцінка, ви уникаєте труднощів, боїтеся невдач, фрустровані.

III. Агресивність: 0...7 балів – ви спокійні, витримані; 8...14 балів – середній рівень агресивності; 15...20 балів – ви агресивні, нестримані, є труднощі при спілкуванні й роботі з людьми.

IV. Ригідність: 0...7 балів – ригідності немає, легко переключаєтесь, 8...14 балів – середній рівень; 15...20 балів – дуже виражена ригідність, незмінність поведінки, переконань, поглядів, навіть якщо вони суперечливі, не відповідають реальній обстановці, життю. Вам протипоказана зміна роботи, зміни в сім'ї.

Дослід 2

Тест на виявлення професійної спрямованості студентів:

1. Ви бажаєте вчитися в торговельно-економічному коледжі, тому що:
  - а) бажаєте якомога більше знати про сучасні управлінські та економічні науки і навколишній світ; (1)
  - б) бажаєте більше знати про людину, її психіку; (2)
  - в) бажаєте допомагати людям пізнавати світ. (3)
2. В обраній професії Вам подобається:
  - а) працювати з людьми; (2)
  - б) відкривати для себе нові знання; (1)
  - в) допомагати людям орієнтуватися в сучасній економічній ситуації. (3)
3. Чи вважаєте Ви, що маєте різнобічні інтереси:
  - а) я так не думаю; (1)
  - б) так, різнобічні; (2)
  - в) різнобічні, але при цьому маю один основний до обраної професії. (3)
4. Чи здатні Ви пам'ятати та тримати в пам'яті знання про особистісні якості інших людей і спиратися на них у взаєминах:
  - а) якщо ці люди мені приємні, то так; (1)
  - б) я завжди пам'ятаю якості інших людей; (3)
  - в) намагаюся пам'ятати. (2)
5. Яким фахівцем Ви бажаєте стати – піарником і аналітиком:
  - а) піарником; (2)
  - б) аналітиком; (1)
  - в) піарником і аналітиком. (3)
6. Чи легко вивести вас зі стану психічної рівноваги:
  - а) у деяких ситуаціях; (2)
  - б) ні; (3)
  - в) так, часто. (1)
7. Ви – людина вразлива та образлива:
  - а) ні; (3)
  - б) так; (1)
  - в) швидше так, чим ні. (2)
8. Чи здатні Ви подумки ставити себе на місце іншої людини, яка переживає певну проблему:
  - а) ні; (1)
  - б) швидше так, ніж ні; (2)
  - в) так. (3)
9. Чи швидко Ви знаходите нове коло знайомих у нових незнайомих ситуаціях:
  - а) завжди знаходжу; (3)
  - б) намагаюся знайти; (2)
  - в) не завжди. (1)
10. Ви віддасте перевагу спілкуванню в колі друзів або перегляду цікавого фільму:
  - а) перегляду цікавого фільму; (1)
  - б) перегляду фільму і, бажано, з друзями; (2)
  - в) спілкуванню з друзями. (3)
11. Чи завжди у Вас хороший настрій та самопочуття під час роботи з іншими людьми:
  - а) не завжди; (1)
  - б) завжди; (3)
  - в) тоді, коли ці люди мені приємні. (2)
12. Якщо вас «доведуть», Ви часто втрачаєте самовладання:
  - а) іноді буває; (2)
  - б) майже завжди; (1)
  - в) я вмію стримуватися. (3)
13. Чи часто Ви замислюєтеся над тим, як впливають ваші вчинки на людей, що Вас оточують:

- а) дуже рідко; (1)
 б) досить часто; (3)
 в) рідко. (2)
14. Ви – людина, яка нетерпляче ставиться до помилок інших людей?
 а) так; (1)
 б) кожен має право на помилку; (2)
 в) ні. (3)
15. Чи важлива для вас думка інших людей про вашу поведінку:
 а) не важлива; (1)
 б) якщо це – мої друзі, то так; (2)
 в) я завжди прислухаюся до інших людей. (3)
16. Чи легко ви піддаєтеся впливу інших людей:
 а) легко; (1)
 б) якщо їм довіряю; (2)
 в) ніколи не піддаюся. (3)
17. Чи завжди ви проявляєте повагу до інших людей:
 а) не завжди; (1)
 б) завжди; (3)
 в) майже завжди. (2)

Інтерпретація результатів:

47–51 бал – високий рівень професійної спрямованості;

40–46 балів – середній рівень професійної спрямованості;

23–39 балів – низький рівень професійної спрямованості.

Дослід 3

Матеріал: Диференційно-діагностичний опитувальник Є. О. Клімова.

Уявіть собі, що після відповідного навчання Ви зможете виконувати будь-яку роботу. Коли б Вам довелося з двох запропонованих обрати лише одну, яку б Ви обрали?

1а. Обслуговувати машини прилади (стежити, регулювати, налагоджувати).	1б. Допомогати хворим людям, лікувати їх.
2а. Грати на сцені, брати участь у концертах.	2б. Спостерігати за станом, розвитком рослин, боротися з їхніми хворобами, з бур'янами.
3а. Обробляти матеріали (дерево, тканини, метали, пластмасу) на верстатах, машинах.	3б. Продавати товари.
4а. Обговорювати науково-популярні книжки, статті.	4б. Обговорювати художні книжки (п'єси, концерти).
5а. Вирощувати тварин якоїсь породи.	5б. Тренувати друзів (або малят) у виконанні будь-яких дій (трудовах, навчальних, спортивних).
6а. Керувати підйомним краном, трактором, тепловозом тощо.	6б. Повідомляти щось, пояснювати людям.
7а. Художньо оформляти вітрини, виставки.	7б. Ремонтувати речі, вироби (одяг, техніку, житло).
8а. Шукати і виправляти помилки в текстах, таблицях, малюнках.	8б. Лікувати тварин.
9а. Виконувати обчислення, розрахунки.	9б. Виводити нові сорти рослин.
10а. Конструювати, виготовляти (машини, одяг, будинки, продукти харчування і т. п.).	10б. Працювати на клавішних машинах.
11а. Надавати людям медичну допомогу при пораненні, опіках та ін.	11б. Спостерігати, вивчати життя мікроорганізмів.
12а. Брати участь у підготовці спектаклів, концертів.	12б. Займатись кресленням, копіюванням креслень, карт.
13а. Художньо описувати або зображувати події, які спостерігав або уявляв.	13б. Доглядати за тваринами на фермі, в зоопарку.
14а. Приймати, оглядати хворих, розмовляти з ними, призначати лікування.	14б. Фарбувати чи розмальовувати стіни приміщень, поверхні виробів.
15а. Здійснювати монтаж будинку, складання машин, пристроїв.	15б. Розбиратися в кресленнях, таблицях, схемах (перевіряти, уточнювати).

Бланк відповідей

1	2	3	4	5
	1a	1б		2a
2б	3a	3б	4a	4б
5a		5б		
	6a	6б		7a
	7б		8a	
8б			9a	
9б	10a		10б	11a
11б		12a	12б	13a
13б		14a		14б
	15a		15б	

Обробка бланків відповідей дуже проста. Студенти підраховують кількість плюсів у кожному вертикальному стовпчику в бланку відповідей, а суми їх проставляють у нижніх клітинках стовпчиків. У першому стовпчику сумою плюсів оцінюється рівень ставлення до професій типу «людина–природа», в другому – «людина–техніка», у третьому – «людина–людина», у четвертому – «людина–знакова система», у п'ятому – «людина–художній образ». Найбільші суми плюсів у таблицях вказують на перевагу інтересів та нахилів до певних видів діяльності.

Тема 2. Етапи історичного розвитку психології

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Міф як джерело психологічної думки.
- Уявлення про природу міфу: теорії і персоналії.
- Анімізм і метемпсихоз як категорії міфологічної психології.
- Метаморфози, тотемізм як категорії міфологічної психології.
- Розвиток психологічної думки в контексті обрядів і звичаїв Київської Русі.
- Розвиток психологічної думки в контексті філософії Давнього світу.
- Сократ: життя, вчення, доля.
- Платон: вчення про світ ідей.
- Платон: ідея безсмертя душі.
- Аристотель: вчення про душу.
- Платон: вчення про багатовимірність психічного світу, Красу і Гармонію.
- Психологія патристики: представники й основні ідеї.
- Дайте загальну характеристику розвитку історії психології в епоху Середньовіччя.
- Охарактеризуйте зародження схоластики.
- Дайте загальну характеристику розвитку філософської і психологічної думки в епоху Відродження.
- Розуміння особистості і шляхи вдосконалення людини в епоху Середньовіччя.
- Вчення про душу і тіло в дуалізмі Р. Декарта.
- Вчення про афекти і свободу Б. Спінози. Епіфеноменалізм Т. Гоббса.
- Закладання основ емпіричної психології (Ф. Бекон, вчення про пізнання Дж. Локка; монадологія Г. Лейбніца).
- Розвиток асоціанізму в ХІХ ст. (Д. Гартлі, Д. Прістлі, Дж. Берклі, Д. Юм).
- Загальна характеристика розвитку вітчизняної психології у 20-ті рр ХХ ст.
- У чому полягає культурно-історична теорія Л. Виготського?
- Поясніть теорію діяльності О. Леонтьєва.
- Поясніть теорію відносин В. М'ясищева?

- Здобутки психології радянського періоду.
- Психологічні погляди філософів епохи Київської Русі. Психологія в «братських школах».
- Психологічні погляди І. Вишенського.
- Психологічні погляди Г. Сковороди про душу і світ.
- Психологія в Києво-Могилянській академії. І. Гізель.
- Вчені-психологи у Львівському університеті: Ю. Охорович, С. Балей.
- Проблеми становлення сучасної української психології.
- Розвиток психології на Україні.
- Перспективи розвитку психологічної теорії і практики у XXI ст.

Теми повідомлень:

1. Психологічні погляди римських філософів: Лукрецій Кар, Сенека, Марк Аврелій.
2. Моральна психологія Сократа і психологічні ідеї в філософській системі Платона.
3. Проблема душі і розвитку особистості у П. Абеляра та Аврелія Августина.
4. Психологічні погляди епохи Відродження. (П. Помпонаці, Б. Телезіо, Леонардо да Вінчі, Н. Кузанський, Дж. Бруно, Х. Вівер, Г. Перейра).
5. Зародження та розвиток психології як науки про свідомість першої половини XIX ст.
6. Психологічні погляди французьких просвітників (Кондільяк, Кондорсе, Вольтер, Дідро, Кабаніс, Ламетрі, Гете та інші.).
7. Психологічні погляди німецьких філософів: І. Кант, І. Фіхте, Ф. Шеллінг, Г. В.-Ф. Гегель, Л. Фейєрбах.
8. Психологія українських психологів західної діаспори: О. Кульчицький.
9. Розвиток української психології в радянський період: Харківська школа (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Запорожець, Л. Божович та інші).
10. НЛП-джерела, основні ідеї, техніки корекції особистості.

Творчі завдання:

1. Підготувати відповідь на питання: «В чому спільність орієнтації пізнання первісної і сучасної людини?»
2. Підготувати відповідь на питання: «Який внесок зробив Аристотель у розвиток психології?»
3. Проведіть порівняльну характеристику вчень: Схоластика. Теологія Томи Аквінського. Дослідне пізнання душі Роджера Бекона. Номіналізм. Реалізм.
4. Дайте характеристику девізу епохи: «Май мужність користуватися власним розумом».
5. Порівняйте психологічні ідеї Б. Теплова, П. Альохіна, Б. Ломова.

Тема 3. Відчуття

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Властивості предметів та явищ існують об'єктивно, а їх відчуття?
- Зміна чутливості аналізаторів та її причини.
- Що таке сенсорна депривація і в чому вона проявляється?
- Чи існують взаємозв'язки між відчуттями і емоціями? Обґрунтуйте відповідь.
- Яка будова аналізатора?
- Як ви розумієте поняття «адекватний подразник»?
- Чи пахне троянда, якщо її ніхто не нюхає? Обґрунтуйте відповідь.
- На випадок втрати слуху у людини загострюється зір і діяльність інших аналізаторів. Дайте пояснення цьому факту.
- Значення відчуттів у житті та діяльності людини.
- Відмінність відчуттів людини і тварини.
- Чому ми не відчуваємо тиску годинника і вагу нашого одягу? Обґрунтуйте відповідь.

- Чому після холодної води вода менш холодна відчувається як тепла?
- Чому при слабкому звуковому подразнику загострюється зір, а при сильному – навпаки?
- Як ураховуються пороги чутливості в різних видах діяльності, зокрема, в педагогічній?
- Чи проявляється адаптація у всіх відчуттях? Якщо так, то яка відмінність прояву?
- Що це за два шляхи проведення збудження від зовнішніх і внутрішніх подразників до мозку?
- Як слід розуміти особистий характер відчуттів?
- Наведіть приклади сенсibiliзації у людей, що займаються певними професіями.
- Що є фізіологічною основою розвитку відчуттів? Яка роль природних передумов у виникненні відчуттів?
- Хто з вчених вивчав проблеми відчуттів, які саме?
- Теодор Драйзер в праці «Замітки про емоції» писав, що після того, як темний міст... в Лондоні був пофарбований в зелений колір, число самовбивць на ньому зменшилось більш ніж втричі. Чому?
- Чи мають кольори владу над нашою психікою?
- Чому дизайнери враховують кольори при оформленні приміщення різного призначення?
- Чим пояснити те, що різні літери людина зафарбовує в різні кольори?

Психологічні завдання:

1. Відчуття руху органів тіла людина одержує за допомогою:
  - а) екстерорецепторів;
  - б) пропріорецепторів;
  - в) інтерорецепторів.
2. Здатність нервової системи зберігати протягом короткого часу слід від подразника, що вплинув на аналізатор, називається:
  - а) адаптацією;
  - б) явищем післядії в аналізаторі;
  - в) негативним послідовним образом.
3. Якість відчуттів визначається:
  - а) тільки об'єктом, що впливає на аналізатор;
  - б) тільки особливостями суб'єкта, який відчуває;
  - в) властивостями об'єкта, що впливають на аналізатор, але залежить і від суб'єкта, який відчуває.
4. Адаптація аналізатора до дії подразника проявляється:
  - а) у підвищенні його чутливості;
  - б) у зниженні його чутливості;
  - в) у пристосуванні аналізатора до дії подразника;
  - г) у втраті здатності відчувати.
5. Явище адаптації в аналізаторах можна пояснити:
  - а) змінами, що відбуваються у функціонуванні периферійної частини аналізатора;
  - б) змінами, що відбуваються в «ядерній» частині аналізатора;
  - в) причина зміни чутливості до дії подразника може бути викликана функціональними змінами в різних частинах аналізатора.
6. В якому з наведених визначень правильно сформульована сутність закону Вебера-Фехнера:
  - а) збільшення інтенсивності відчуттів пропорційне збільшенню інтенсивності подразника;
  - б) при зростанні інтенсивності подразника в арифметичній прогресії інтенсивність відчуттів зростає в геометричній прогресії;
  - в) при зростанні інтенсивності подразника в геометричній прогресії інтенсивність відчуттів зростає в арифметичній прогресії.
7. Яке з наведених тверджень правильне:
  - а) слабкі подразники знижують, а сильні підвищують чутливість аналізаторів при їх взаємодії;
  - б) слабкі подразники, як і сильні, підвищують чутливість аналізаторів при їх взаємодії;

- в) слабкі подразники підвищують, а сильні знижують чутливість аналізаторів при їх взаємодії;
  - г) як сильні, так і слабкі подразники знижують чутливість аналізаторів при їх взаємодії.
8. Сенсibiliзацією називається:
    - а) зміна чутливості аналізаторів при їх взаємодії;
    - б) зниження чутливості аналізаторів при їх взаємодії;
    - в) підвищення чутливості аналізаторів при їх взаємодії.
  9. Синестезією називається:
    - а) виникнення невластивих для даного аналізатора відчуттів при впливі неадекватного подразника;
    - б) виникнення в аналізаторі неадекватного для нього відчуття під впливом адекватного подразника;
    - в) синестезія – це механізм компенсаторних можливостей відчуттів.

Теми повідомлень:

1. Як сприймають і уявляють світ сліпоглухонімі?
2. Проблема сенсорної ізоляції.
3. Патологія відчуттів.
4. Розвиток сенсорної культури особистості.
5. Особливості відчуттів у тварин.

Тема 4. Сприймання

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- У чому полягають основні відмінності між відчуттям і сприйманням?
- Чому відчуття і сприймання відносять до першого, чуттєвого ступеня пізнання?
- Чи є сприймання у тварин?
- Розкажіть про залежність сприймань від характеру діяльності.
- Що таке перцептивні дії?
- Чи є правильною думка, що сприймання – це сукупність відчуттів?
- Як залежить сприймання у людини від її попереднього досвіду?
- Що таке екстрасенсорне сприймання? Наведіть приклади.
- Які основні закономірності сприймання часу? Простору? Руху?
- Яку роль відіграють моторні компоненти у сприйманні?
- Чим відрізняються поняття аперцепція і перцепція?
- Які основні умови розвитку спостережливості у дітей?
- Чим відрізняються ілюзії від галюцинацій?
- Чи завжди наше сприймання правильне?
- Яка роль гештальтпсихології у вивченні закономірностей сприймання?
- Чому рідну мову ми сприймаємо як членороздільну, а іноземну – як суцільний мовний потік? Яка властивість сприймання тут проявляється?
- Чому в ході читання книг ми дуже рідко помічаємо помилки у тексті? Яка властивість сприймання тут проявляється?
- Чим відрізняється сприймання знайомого об'єкту від незнайомого?
- Чому в Індії мотузку часто сприймають за змію?
- Чому місяць і сонце сприймаються значно більшими на заході і сході, ніж у зеніті?
- Чому в невеличких хвилях моря місяць сприймається як такий, що рухається?

Психологічні завдання:

1. Яке з наведених нижче визначень сприймання є правильним і повним?
Сприймання – це:
  - а) синтез відчуттів;
  - б) відображення в голові людини окремих властивостей і якостей предметів та явищ при їх безпосередньому впливові на аналізатори;

- в) відображення предметів і явищ в цілому при їх безпосередньому впливові на аналізатори;
  - г) відображення предметів і явищ в усій сукупності їх істотних властивостей і якостей;
  - д) відображення предметів і явищ у цілому в усій сукупності їх властивостей і якостей при їх дії на аналізатори.
2. У якому рядку йдеться про сприймання?
    - а) людина чує мелодію пісні, бачить знайомий пейзаж, букет квітів;
    - б) людина відчуває зелений колір, смак, біль.
  3. У чому виявляється осмисленість сприймання?
    - а) у відносній постійності образу сприйнятого об'єкта;
    - б) у відносній правильності відображення предметів;
    - в) у розумінні суті сприйнятого суб'єкта.
  4. Константність – це:
    - а) структурна єдність частин сприйнятого;
    - б) розуміння суті сприйнятого об'єкта;
    - в) відносна постійність образу сприйнятого об'єкта.
  5. У якому рядку названі лише властивості сприймання?
    - а) цілісність, константність, предметність, адаптація;
    - б) предметність, осмисленість, константність, цілісність;
    - в) сенсифікація, цілісність, осмисленість, предметність.

Теми повідомлень:

1. Екстрасенсорика, що це таке?
2. Розвиток сенсорної культури особистості.
3. Розвиток сприймання простору.
4. Особливості формування сприймання часу.
5. Особливості професійної спостережливості.
6. Розвиток спостережливості.

Тема 5. Пам'ять

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- З яким процесом пам'яті безпосередньо пов'язані уявлення?
- Чим відрізняється образ предмета в уявленні від образу предмета в сприйманні?
- Доказати, що для навчальної діяльності формування стійких уявлень так само важливо, як і формування понять.
- Охарактеризувати умови успішного запам'ятовування.
- Показати, що при певному характері матеріалу механічне запам'ятовування буває доцільним.
- Наслідки проактивного, ретроактивного і позамежного гальмування.
- Назвати суто людський вид пам'яті.
- Гіпотези щодо механізмів пам'яті.
- З'ясувати сутність забування, його причини і способи боротьби з ним.
- Назвіть умови успішного відтворення.
- В чому виявляються індивідуальні особливості пам'яті людини?
- Фактори, що впливають на розвиток пам'яті.
- Порушення пам'яті та їхні наслідки.
- Розвиток пам'яті у філо- й онтогенезі.
- Назвіть прізвища вчених, які успішно займались проблемою пам'яті.

Психологічні завдання:

1 питання. Яке з наведених визначень є найбільш повним і правильним?

1. Пам'ять – збереження раніше набутих вражень.
2. Пам'ять – здатність нервової системи набувати, зберігати і відтворювати досвід.

3. Пам'ять – це психічний процес використання раніше набутого досвіду в практичній діяльності.
  4. Пам'ять – це основана на відчуттях і сприйманнях здатність людини збагачувати свій досвід.
- 2 питання. В якій з наведених нижче відповідей названі основні види гальмування, що лежать в основі забування?
1. Згасальне, проактивне, ретроактивне, позамежне.
  2. Безумовне, диференціальне, ретроактивне.
  3. Згасальне, диференціальне, проактивне.
  4. Згасальне, ретроактивне, диференціальне.
- 3 питання. Риси якого типу пам'яті переважають у людини, що займається мистецтвом?
1. Словесно-абстрактного.
  2. Проміжного типу.
  3. Наочно-образного.
- 4 питання. В якому з наведених рядків дано правильну класифікацію видів пам'яті за змістом запам'ятованого?
1. Образна, рухова, зорова, словесно-логічна, емоційна.
  2. Слухова, дотикова, образна, рухова, словесно-логічна, емоційна.
  3. Образна, рухова, словесно-логічна, емоційна.
  4. Образна, рухова, словесно-логічна, довільна.
- 5 питання. В якій з наведених нижче відповідей правильно вказані ознаки, за якими уявлення відрізняється від сприймання?
1. Уявлення носить конкретний чуттєвий характер, існує у вигляді образу того об'єкту, що раніше діяв на аналізатори, воно схоже на сприйманий об'єкт, але поступається перед ним щодо повноти відображення його деталей.
  2. Уявлення виникає при відсутності безпосередньої дії об'єкту на органи чуття, завжди носить узагальнений характер.
  3. Уявлення фрагментарніше, ніж сприймання.
  4. Образ уявлення виникає при умові безпосереднього впливу об'єкту на органи чуття, завжди носить узагальнений характер – включає попередні знання про даний об'єкт, але бідніше за змістом, ніж сприймання.
- 6 питання. В якій з наведених нижче відповідей названі всі основні види відтворення ?
1. Впізнавання, згадування, пригадування.
  2. Повне впізнавання, пригадування, мимовільне згадування.
  3. Підсвідоме впізнавання, персеверація, довільне згадування.
  4. Згадування, спогади, конфабуляція.
- 7 питання. Виберіть з названих специфічних особливостей пам'яті ті з її проявів, що відповідають особливостям людської пам'яті на відміну від особливостей «пам'яті машини».
1. Весь об'єм матеріалу запам'ятовується цілком, запам'ятовується стандартизована інформація.
  2. При відтворенні відбувається перебирання всієї інформації.
  3. Процеси сприймання, зберігання і обробка інформації носять вибіркового характеру, існує смислова система звернення до пам'яті.
  4. Процеси сприймання, зберігання і обробки інформації здійснюються через процеси в електронних пристроях.
- 8 питання. Які існують напрями в поясненні механізмів пам'яті ?
1. Соціологічні, фізіологічні, психологічні, кібернетичні.
  2. Психологічні, філософські, фізіологічні, кібернетичні.
  3. Філософські, кібернетичні, фізіологічні, біохімічні.
  4. Психологічні, кібернетичні, фізіологічні, біохімічні.
- 9 питання. В якій з нижче наведених відповідей названі основні процеси пам'яті?
1. Закріплення, довільне відтворення, смислове запам'ятовування, забування.

2. Закріплення, мимовільне відтворення, забування, механічне запам'ятовування.
3. Закріплення, зберігання, відтворення, забування.
4. Зберігання, спогади, забування, відтворення.

Теми повідомлень:

1. Умови успішного запам'ятовування.
2. Методи тренування та покращення пам'яті.
3. Мнемоніка.
4. Феноменальна пам'ять.
5. Порушення пам'яті та їхні наслідки.
6. Методи дослідження пам'яті людини.
7. Найважливіші теорії пам'яті в психологічній науці.
8. Розвиток пам'яті у дітей.
9. Індивідуальні особливості пам'яті і здібності людини.

Творчі завдання:

1. Написати реферат на тему «Умови успішного запам'ятовування студентами навчального матеріалу».
2. Написати реферат на тему «Причини забування та шляхи їх подолання».
3. Написати реферат на тему «Взаємодія розвитку пам'яті, мислення й уяви».
4. Розробити пам'ятку для однокласників і для себе про те, як краще організувати запам'ятовування і відтворення матеріалу.

Тема 6. Мислення

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Що таке «опосередковане» і «узагальнене» відображення, в чому їх суть?
- В чому полягає соціальна природа мислення людини?
- Дайте характеристику логічним формам мислення.
- Розкрийте пізнавальні функції мисленнєвих операцій.
- В чому полягає суть мотивації мислительної діяльності?
- «Проблемна ситуація» і «проблема». Яка між ними різниця?
- Характеристика етапів розв'язування задач.
- Які характерні особливості творчого, дискурсивного та репродуктивного мислення?
- Що таке мисленнєві стратегії?
- Чим відрізняється образне мислення від уяви?
- Альтернативні підходи до розвитку мислення.
- Зв'язок між коефіцієнтом інтелекту і життєвими успіхами.

Психологічні завдання:

1. В яких формах здійснюється опосередковане відображення дійсності:
  - а) у формах відчуттів, сприймань, уявлень;
  - б) у формах понять, уявлень;
  - в) у формах відчуттів, сприймань;
  - г) у формах понять?
2. Які з нижче наведених суджень ви вважаєте правильними:
  - а) існують такі властивості і відношення предметів, які не можна відчутти, сприйняти, уявити;
  - б) не всі властивості і відношення предметів і явищ об'єктивного світу можна безпосередньо відчутти і сприйняти, але всі їх можна уявити;

- в) існують такі властивості і відношення предметів і явищ об'єктивного світу, відображення яких ніяк не пов'язане з чуттєвим пізнанням. Наведіть приклади, які могли б підтвердити правильність вибраної вами відповіді.
3. Вкажіть, які з тверджень, на вашу думку, є найбільш правильними:
    - а) хоч у людини процеси чуттєвого і логічного пізнання тісно пов'язані, все ж чуттєве пізнання може існувати і незалежно від мислення: мислення ж у кінцевому результаті завжди опирається на дані чуттєвого пізнання;
    - б) ні чуттєве пізнання світу без участі мислення, ні мислення, відірване від чуттєвого пізнання, не можливі;
    - в) мислення завжди безпосередньо опирається на дані чуттєвого пізнання дійсності;
    - г) не можна заперечувати, що в деяких випадках можливе мислення ніяк не зв'язане з чуттєвим пізнанням.
 Обґрунтуйте ту відповідь, яку ви вважаєте правильною.
  4. Вкажіть, які з висловлювань в розмові двох співбесідників є продуктом опосередкованого пізнання:
    - а) — Яка красива сосна!
    - б) — А її вершина розколота і обпалена.
    - в) — Але це зовсім не вплинуло на її красу.
    - г) — Мабуть, в неї колись вдарила блискавка.
  5. Ще зі школи вам добре відомий закон Архімеда: «На тіло, занурене в рідину, діє сила виштовхування, яка дорівнює масі витісненої рідини». Яке суттєве відношення розрите в законі?
    - а) відношення між об'ємом витісненої рідини і силою виштовхування.
    - б) відношення між масою витісненої рідини і силою виштовхування.
  6. Чи однакові за значенням і використанням перераховані нижче терміни? Інтелект, мислення, розум, менталітет, знання, мудрість, освіченість, інформація, інтелігентність, розуміння, поінформованість, ерудиція.

Теми повідомлень:

1. Психологічні проблеми комп'ютеризації навчання.
2. Штучний інтелект.
3. Проблеми ліворукості.
4. Поняття про евристику.
5. Чи думають тварини?
6. Поняття про інтелект. Тести інтелекту.
7. Розвиток творчого мислення учнів.
8. Розкрийте залежність мислення від функціональної асиметрії півкуль головного мозку.
9. Поняття інтелекту за Дж. Гілфордом. Тести інтелекту та коефіцієнт інтелекту.
10. Тест Д. Векслера: особливості застосування.
11. Основні теорії мислення.

Творчі завдання:

1. В якому з наведених нижче варіантів дається правильна характеристика мислення:
  - а) мислення – це процес формування найбільш повного уявлення про властивості предметів і явищ;
  - б) мислення – це опосередковане пізнання дійсності, яке дозволяє виявити суттєві властивості і відношення предметів і явищ;
  - в) мислення – це процес відображення всіх ознак і відношень, характерних предмету.
 Дайте критику наведеним характеристикам мислення, які Ви вважаєте неправильними.
2. Підберіть з художньої літератури приклади виявлення роботи мислення героїв твору і дайте пояснення його властивостей, розкрийте зміст мислення в цьому випадку.
3. Опишіть прийоми розвитку активного самостійного мислення.
4. Охарактеризуйте особливості власних мисленневих операцій та шляхи їх удосконалення.

Тема 7. Мовлення

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Що таке мова та які її основні елементи?
- Назвіть основні функції мови.
- У чому полягає особливість мовлення як процесу та які його різновиди?
- У чому полягає специфіка усного мовлення?
- У чому полягає специфіка письмового мовлення?
- Назвіть особливості внутрішнього мовлення, чим вони зумовлені?
- Що таке мовна афазія та які її різновиди?

Психологічне завдання:

Чи впливають голосові характеристики тих, що говорять на розуміння слухачів? Визначте для кожного випадку «психологічне забарвлення» мовного сприйняття.

Карбувати; прошипіти; мляво пробубоніти; промимрити; у голосі «метал»; канючити; заскавчати; гаркнути; «на мові – мед»; пропищати; верещати; вимовити свистячим шепотом; прошепелявити; вимовити солодкувато-задушевно; говорити манірно; «прогарчати»; «оксамитовий голос»; «дерев'яний голос»; «здавлений голос»; «ангельський голос»; «пронявкав»; «прогавкав»; «задзюркотав»; «прошамкав»; заковтувати закінчення; «тріщить»; «щебече»; «ворочає» слова; «щідить» крізь зуби; «кидає» слова.

Творче завдання:

Схарактеризувати рівень розвитку мови студентів Вашої групи (зверніть увагу на докладність викладання матеріалу, емоційність тощо).

Тема 8. Уява

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Який психічний процес називається уявою? В чому своєрідність цього пізнавального процесу?
- Чому іноді не відрізняють уяву від образного мислення?
- Показати специфіку і взаємозв'язок відтворюючої і творчої уяви.
- В якій мірі творча уява необхідна людині і в чому конкретно вона може виражатися?
- Обгрунтуйте тезу, що в будь-якій, навіть найпростішій діяльності людини має місце уява.
- Чому за допомогою уяви безконечно розширюються межі пізнання людиною дійсності?
- Відмінність між уявою і уваленням. Наведіть приклади.
- Охарактеризуйте процес створення образів уяви. Чи відображає уява об'єктивну дійсність?
- Назвіть і охарактеризуйте види уяви. Наведіть приклади.
- Що таке мрія і яка її роль у діяльності людини?
- Який зв'язок уяви з дійсністю?
- Фізіологічні основи уяви. Дати пояснення того, що увялювана картина смертельної небезпеки викликає у людини зміну пульсу, дихання.
- Як взаємодіють увалення і слово в створенні образів уяви?
- Що таке відтворююча уява? Її сутність і значення. Наведіть приклади дії відтворюючої уяви при вивченні різних навчальних предметів.
- Що таке творча уява? В чому її суть? Проаналізуйте процес створення нових машин, художніх картин, музичних творів, літературних персонажів, винаходів.
- В чому полягає сутність методу аутотренінга і детектора неправди?
- Уява та індивідуальна творчість.
- Вплив уяви на стан організму.

Психологічні завдання:

1. Знайдіть серед наведених відповідей правильну:
  - а) у мозку людини формуються образи тільки тих об'єктів, які вона сприймала колись або сприймає в цей момент;
  - б) у мозку людини формуються образи не тільки тих об'єктів, які вона сприймала або сприймає в цей момент, а й таких, яких вона ніколи не сприймала безпосередньо.
2. Яке з наведених нижче тверджень про утворення образів уяви є правильним:
  - а) людина в уяві створює образи тільки тих об'єктів, які вона сприймала в минулому;
  - б) людина в уяві може створювати образи лише тих об'єктів, які вона безпосередньо не сприймала, але які існують реально;
  - в) людина в уяві може створювати образи існуючих об'єктів, яких вона не сприймала, і таких, яких у реальній дійсності немає, не було і бути не може;
  - г) людина в уяві може створити образи тільки реальних об'єктів і не здатна створити образи того, що реально існувати не може.
3. Уява – це:
  - а) уявлення об'єктів людиною на основі попереднього досвіду;
  - б) відтворення людиною об'єктів, яких вона безпосередньо не сприймає в даний момент;
  - в) сукупність уявлень про навколишню дійсність;
  - г) процес створення людиною на основі її попереднього досвіду образів об'єктів, яких вона безпосередньо не сприймає і не сприймала.
4. Чи є уява у тварин:
  - а) так;
  - б) ні (обґрунтуйте свою відповідь).
5. Засіб створення образів уяви, при якому в основу нового образу покладено образ певного об'єкта, до якого додаються окремі елементи, взяті з інших об'єктів, називається:
  - а) доповнення;
  - б) аглютинація;
  - в) типізація;
  - г) акцентування.
6. Утворення образів уяви, що здійснюються шляхом сполучення елементів, взятих з інших уявлень, називається:
  - а) доповнення;
  - б) аглютизація;
  - в) акцентування;
  - г) типізація.
7. В якому з наведених варіантів дано правильну характеристику творчої уяви:
  - а) творча уява полягає в створенні образів нових, оригінальних об'єктів на основі попереднього досвіду;
  - б) творча уява – це створення образів об'єктів, які до цього не сприймалися;
  - в) творча уява – це створення образів об'єктів на основі їх словесного опису.
8. У якому з наведених варіантів дається правильна характеристика репродуктивної уяви:
  - а) репродуктивна уява полягає у створенні образів об'єктів, які людина сприймала раніше;
  - б) репродуктивна уява – це створення образів об'єктів, яких людина раніше не сприймала за словесним описом або сприймання окремих їх деталей;
  - в) репродуктивна уява – це створення образів об'єктів, яких у природі не існувало і не існує.
9. Мрія – це:
  - а) створення в уяві історичної особи;
  - б) створення в уяві образу бажаного майбутнього;
  - в) образи дійсності;
  - г) фантастичні образи.
10. В якому з поданих нижче визначень йдеться про творчу уяву?
  - а) самостійне створення нових образів на основі попереднього досвіду;

- б) створення картин далекого майбутнього;
  - в) психічна діяльність, в результаті якої відбувається створення в голові людини нових думок;
  - г) створення образів нових для неї об'єктів на основі словесного опису.
11. Знайдіть правильне визначення мрії:
- а) відтворююча уява, звернена в далеке минуле і майбутнє;
  - б) форма творчої уяви, скерованої на близьке майбутнє;
  - в) творча уява, що створює в голові образи бажаного майбутнього;
  - г) створення людиною образів свого майбутнього.

Теми повідомлень:

1. Особливості формування творчої уяви.
2. Уява і здібності. Уява – основа творчої діяльності.
3. Алгоритм як спосіб синтезування образів уяви.
4. Уява та інтуїція.
5. Натхненність і харизма. Поняття харизматичного впливу.
6. Методика виявлення, діагностики творчої уяви.
7. Чому діти фантазують?

Тема 9. Увага

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Чи властива увага тваринам?
- Чому у людини з порушенням лобових ділянок мозку не можливо викликати довільну увагу?
- Дайте характеристику теорії уваги П. Гальперіна.
- Доведіть, що увага не має власного продукту, змісту.
- Які функції уваги?
- Розповісти про соціальну природу уваги.
- Як пов'язані між собою увага людини та рівень її активності (неспанья)? Яка в цьому роль ретикулярної формації?
- Що таке орієнтувальний рефлекс? Які його особливості?
- Охарактеризуйте доміную.
- У чому полягає схожість та відмінність між коливанням та переключенням уваги?
- Які основні причини неувважності?
- Які чинники впливають на стійкість уваги?
- Від чого залежить розподіл уваги?
- Дайте характеристику основним видам уваги.
- Яка відмінність між мимовільною, довільною та післядовільною увагою?
- Чи є розгубленість вченого порушенням уваги?
- Умови ефективного формування уважності.
- Вікові та індивідуальні особливості уваги, умови розвитку післядовільної уваги в юнацькому віці.
- Що є фізіологічною основою розгубленості?
- Які існують діагностичні методики вивчення уваги?
- Психологічно обґрунтуйте такі психологічні прийоми керівництва увагою: переключення (заміна слухової інформації на зорову тощо); фактор напівсуті; несподівані прийоми; неповне подання змісту; гумор; відверте попередження про те, що мова йтиме про складні та нецікаві речі; початок бесіди про справи співрозмовника.

Теми повідомлень:

1. Причини неувважності людей.
2. Основні прийоми активізації уваги.
3. Розвиток довільної уваги у дітей за допомогою дорослих.
4. Вікові та індивідуальні особливості уваги.
5. Виховання уважної людини.

Тема 10. Емоції і почуття

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Розкрийте суспільно-історичну природу почуттів. Наведіть приклади.
- В чому суть сигнальної та регулятивної функції почуттів?
- Доведіть особистісний характер почуттів.
- Покажіть, що майстри-педагоги, як правило, емоційні люди і відрізняються багатством і повнотою почуттів.
- Як ви розумієте вислів: «Почуття – це своєрідний індикатор, який вказує на спрямованість особистості»?
- Охарактеризуйте основні форми переживань почуттів.
- Методи дослідження фізіологічних механізмів емоцій.
- Які існують погляди на природу почуттів?
- В чому якісна відмінність емоцій тварин і людини?
- Покажіть різницю між почуттями та емоціями.
- Роль почуттів у формуванні особистості.
- Доведіть, що вищі почуття професійні для педагога.
- Наведіть приклади, які ілюструють інформаційну теорію П. Сімонова.
- Сором'язливість – це почуття чи риса характеру?
- Чи завжди позитивно сором'язливість впливає на людей?
- Емоцій, почуття та людська індивідуальність.
- Вияв емоцій і почуттів в художній творчості.
- Вплив органічних станів людини на її емоції та почуття.

Психологічні завдання:

1. Яке з поданих нижче визначень почуттів є найточнішим:
  - а) відображення навколишніх предметів та ставлення до них;
  - б) реакція людини на все навколишнє;
  - в) переживання, в яких виявляється ставлення людини до навколишнього та до самої себе;
  - г) своєрідне ставлення людини до того, що вона сприймає.
2. В якому рядку названо тільки почуття:
  - а) гнів, страх, радість, почуття власної гідності;
  - б) любов, незадоволення, спрага, туга;
  - в) совість, ненависть, біль, презирство;
  - г) сором, симпатія, бажання, кохання;
  - д) закоханість, щастя, спрага, журба, туга, симпатія.
3. Вкажіть, яка з наведених нижче сукупність ознак характеризує пристрасті:
  - а) стійкі, ділові, слабкі;
  - б) сильні, ділові, глибокі, тісно пов'язані з переконаннями;
  - в) глибокі, нестійкі, сильні, зв'язані з потребами.
4. У якому рядку названі тільки афекти:
  - а) бадьорість, сум, задоволення, гнів, радість;
  - б) симпатія, обурення, страх, розпач, жах;
  - в) гнів, розпач, захват, жах;
  - г) кохання, ненависть до ворогів, патріотизм, жах.
5. Серед наведеного переліку почуттів знайдіть і запишіть:
  - а) інтелектуальні почуття;
  - б) моральні;
  - в) естетичні.Гумор, дружба, радість пізнання, кохання, огида, почуття нового, сум, здивування, любов до краси, почуття комічного, допитливість, піднесеність, совість.

Теми повідомлень:

1. Теорії емоцій, характеристика цих теорій.
2. Розвиток та формування емоційної сфери дітей.
3. Емоції і почуття у Вашій майбутній роботі.

4. Чи завжди стрес шкідливий для людини?
5. Емоції тварини і людини – спільне та відмінне.
6. Вплив кохання на формування особистості.

Тема 11. Воля

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Функції волі: емоційно-вольова регуляція поведінки.
- У якому співвідношенні перебувають воля і мотиваційна сфера особистості?
- Дайте характеристику вольовій діяльності особистості та її найважливішим особливостям.
- У чому полягає суть складної вольової дії?
- Розлади складної вольової дії: чинники і наслідки.
- Розкрийте структуру і механізми вольового акту.
- Зробіть психологічний аналіз прийняття рішень.
- Охарактеризуйте вікові та індивідуальні особливості волі, її розвитку і виховання в дітей.
- Що таке самовиховання волі, в чому його переваги?
- З'ясуйте роль колективу у формуванні волі учня.
- Які відмінні риси людей з сильною і слабкою волею?
- Наведіть приклади вияву волі викладача та студентів під час проведення занять.
- Розкажіть про боротьбу мотивів та наведіть приклади.
- З'ясуйте роль волі в житті та діяльності людини. Проясніть думку О. Довженка: «Є воля – є людина! Нема волі – нема людини! Скільки волі – стільки і людини».
- Воля і рефлексія.

Психологічні завдання

1. В яких рядках перелічено лише позитивні якості волі:
  - а) цілеспрямованість і принциповість, негативізм, рішучість, витримка, наполегливість, упертість, організованість;
  - б) цілеспрямованість, принциповість, організованість, витримка, наполегливість, рішучість;
  - в) цілеспрямованість, навіюваність, рішучість, організованість, принциповість, витримка;
  - г) цілеспрямованість, упертість, витримка, рішучість, навіюваність, ініціативність?
2. В якій з наведених нижче груп дій є вольові дії:
  - а) Під час повітряного бою пілота було смертельно поранено. В якусь мить він зрозумів, що, коли випустить з рук штурвал літака, загинуть усі, хто в ньому є. І от пілот веде далі літак, благополучно посадив його і тут безсило падає на підлогу кабіни. З літака його виносять уже мертвим;
  - б) Дуже жаркого дня юнак А. працював на ділянці. Він твердо вирішив довести роботу до кінця. Коли ж до нього підійшли друзі й запропонували піти купатись, він погодився і попрямував з ними до річки.
3. Виберіть із запропонованого списку слова, які характеризують вольову поведінку. Мотив, саморегуляція, самооцінка, бажання, рефлексія, надія, прагнення, мета, емоція, мислення, впевненість, планування, зусилля, рівень домагань, рух, рефлекс, реагування, агресивність, наполегливість, спонукання, прийняття рішення, конфлікт, свідомість, намагання, сприйняття, увага, цінність, установка, свобода вибору, енергія, потреба, ризик, авантюризм, імпульсивність, дисциплінованість, відповідальність, волюнтаризм.
4. В яких з наведених дій виявляється впертість:
  - а) необґрунтоване, нерозумне відстоювання студентом свого рішення і відкидання будь-якої вимоги викладача;
  - б) нерозуміння вимоги викладача та її невиконання;
  - в) відмова виконувати вимогу викладача?

Теми повідомлень:

1. Теорії волі і її природа.
2. Аналіз проблеми «свободи» волі як усвідомленої необхідності.
3. Виховання та самовиховання волі.
4. Дитячі ігри та їхня роль у розвитку волі людини.

Модуль 2. Психологічна характеристика особистості та діяльності

Тема 12. Особистість

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Людина на світ народжується вже людиною. Чи можна це сказати про особистість?
- Назвіть якості, які характеризують людину як особистість.
- Чому поняття «особистість» не може бути ототожене з поняттям «індивідуальність»?
- Яка структура особистості за К. Платоновим, С. Рубінштейном, З. Фрейдом?
- Чи входять до структури особистості будь-які природжені властивості людини? Обґрунтуйте відповідь.
- Як впливають зовнішні, фізичні дані людини на формування її особистісних якостей?
- Чи можна вважати потреби і мотиви учнів важливою основою для характеристики їх особистості? Обґрунтуйте відповідь.
- Мотиваційні регулятори життєвого шляху людини.
- Як співвідносяться між собою мотиви та потреби людини? Назвіть види потреб за Карен Хорні.
- Чим відрізняється активність особистості від активності тварини?
- Як слід розуміти вислів: «Зміст інтересів, їх глибина, широта є діагностичним показником ступеня психічного розвитку особистості»?
- Як співвідносяться між собою особистісні цінності та мотиви?
- Що ви знаєте про сенситивні періоди та їхні коди (числа Фібоначчі)?
- З яких компонентів складаються переконання? Яке значення їх для формування світогляду?
- Відмінність між науковим і народним світоглядом.
- Роль переконань і ідеалів у формуванні особистості.
- З яких компонентів складається установка особистості?
- Наведіть приклади різних видів самооцінки.
- Розкрийте особливості впливу самооцінки особистості на поведінку людини.
- Я-концепція може бути позитивною, амбівалентною (суперечливою), негативною. Як кожна з них впливає на сприймання людиною світу, інших людей, на оцінки, які дає людина власній поведінці?

Психологічні завдання:

1. Теорію ієрархії потреб, де найвищий рівень займає потреба в самоактуалізації, розробив:
  - а) З. Фрейд;
  - б) А. Маслоу;
  - в) К. Роджерс;
  - г) Б. Скіннер.
2. Правильно чи ні:
  - а) кожна людина є особистістю;
  - б) дитина вже народжується з досить розвинутою самосвідомістю;
  - в) вести дискусію про те, що важливіше – біологічний чи соціальний чинники, це все рівно, що говорити, від чого більше залежить площа прямокутника – від його довжини чи ширини?
3. Які з наведених у списку якостей характеризують екстравертний та інтровертний психологічний тип за К. Юнгом:
ініціативність, некоммунікбельність, схильність до самоаналізу, рефлексія, імпульсивність, безтурботність, мрійливість, нерозсудливість, соціальна адаптованість, прагматичність, відкритість, рухливість, аутизм, вдумливість, сором'язливість, безцеремонність.

Творчі завдання:

1. Розіграти структуру особистості за З. Фрейдом, виконавши ролі «ід», «єго», «суперего», «особистості» і «співрозмовника».
2. Скласти психологічну характеристику власної особистості.

3. Описати психологічну характеристику творчої особистості (на прикладах видатних діячів науки, техніки, культури).
4. Скласти психологічну самохарактеристику за таким планом: а) який (яка) я є; б) яким (якою) я хочу бути; в) яким (якою) я можу бути; г) що про мене думають інші; що я можу зробити, щоб стати таким, яким я хочу бути?
5. За методикою М. Куна дати відповідь на питання «Хто я»?

Тема 13. Самосвідомість

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Якою є послідовність етапів розвитку нервової системи?
- Якою є послідовність етапів розвитку психіки?
- Як пов'язаний розвиток психіки з середовищем та умовами життя?
- Які дії контролюються мозком?
- Що спільне і що відмінне у психічній діяльності тварини і людини?
- Які ознаки людської свідомості?
- Якими є умови розвитку людської самосвідомості?
- Які структури мозку, які беруть участь у сенсорних процесах і внутрішній регуляції?
- Що таке функціональна асиметрія мозку? В чому роль лівої та правої півкулі?
- Які найважливіші характеристики свідомості?

Теми повідомлень:

1. Прояв свідомості в поведінці, психічних процесах, властивостях і станах людини.
2. Стадії та рівні розвитку психіки і поведінки тварин.
3. Свідомість і мозок.
4. Проблема інстинкту, навичок та інтелекту.
5. Характеристика інтелектуальної поведінки тварин.
6. «Мова» і спілкування тварин.

Тема 14. Діяльність

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Що є джерелом активності людини?
- Який взаємозв'язок між діяльністю і потребами людини?
- Яку роль відіграють мотиви в діяльності людини?
- Функція мети в діяльності людини.
- У чому суть принципу єдності свідомості і діяльності?
- Чим відрізняються рухи від дій?
- Наведіть приклади екстеріоризації та інтеріоризації дій.
- Що означає зміщення мотиву на мету? Які причини такого зміщення?
- Чи може бути діяльність без мети?
- Який існує зв'язок між мотивом і діяльністю?
- Що таке навички, вміння? Взаємодія навичок.
- Звички, їх види, значення у формуванні особистості.
- Характерні риси гри як одного з видів діяльності.
- Характерні риси навчання як виду діяльності.
- Умови взаємного переходу гри і праці в навчання і навпаки.
- Чим відрізняються поняття навчання і учіння? Мета навчання.

Психологічні завдання.

1. Із наведених понять побудуйте логічний ряд так, щоб кожне попереднє поняття було більш загальним стосовно наступного.
Праця, діяльність, трудова діяльність, натискання педалі гальмів, трудова операція, м'язове скорочення.
2. Перекладіть на мову сучасної психологічної науки і прокоментуйте наступні афоризми.

- Наша свідомість була відбита у формі діяльності (А. Бергсон).
  - Працювати не так сумно, як розважатись (Ш. Бодлер).
  - Потрібно, щоб дію одухотворювала думка. Інакше вона безплідна (Р. М. дю Гар).
  - Той, хто хоче, робить більше, ніж той, хто може (Мерсьє).
  - Коли двоє роблять одне й те ж, виходить не одне й те ж (Теренцій).
  - Те, що хочемо здійснити серцем, не варте того, що ми повинні здійснити уміннями (Тіллі).
  - Щоб зробити що-небудь, потрібно небагато сил, а от щоб визначити, що саме варто робити, потрібно насправді надто багато сил (Кін Хаббард).
  - Хто може – робить, хто не може – вчить (Б. Шоу).
3. Дано кілька видів діяльності і перелік психічних властивостей.
1. Вкажіть, які властивості визначають здібності до кожного з перелічених видів діяльності.
  2. Які властивості є стрижневими?
- Види діяльності:* математична діяльність, діяльність музиканта, технічна творчість, винахідницька діяльність, читання художніх текстів.
- Властивості особистості:*
- здатність відчувати емоційну виразність у русі музичних звуків;
  - здатність до комбінування просторових образів, просторова уява;
  - добре запам'ятовування загальних схем, розмірковування, доказів, висновків, узагальнених способів розв'язання задач;
  - цілісність сприйняття, тобто вміння бачити окремі частини предмета у співвідношенні їх з іншими частинами;
  - повнота, чіткість уявлення наочних образів;
  - здатність до слухового уявлення поєднань музичних звуків;
  - вміння знаходити раціональний підхід до практичних завдань з урахуванням властивостей і можливостей матеріалу;
  - різнобічний підхід до розв'язання завдань;
  - вміння оцінювати пропорції і співвідношення розмірів;
  - легке відтворення образів за словесним описом;
  - здатність переживати і відчувати емоційну виразність музики;
  - гострота спостереження за роботою та влаштуванням механізмів;
  - легкий перехід від однієї розумової операції до іншої;
  - точність сприйняття кольорових відтінків;
  - чуття мовних особливостей;
  - здатність розрізняти найменші відтінки звуків за висотою;
  - послідовність, обґрунтованість, логічність мислення;
  - точне запам'ятовування і збереження в пам'яті зорових зображень;
  - емоційна чутливість до подій, здатність уявити себе на місці іншої людини і співчувати їй;
  - здатність до абстрактних розмірковувань;
  - винахідливість у розв'язанні завдань;
  - вміння передавати свої думки і почуття за допомогою наочних образів;
  - здатність до аналізу та синтезу образного матеріалу.

Теми повідомлень:

1. Відмінності між активністю, діяльністю та творчістю людини.
2. Психологічний зміст натхнення як творчого стану.
3. Енергопотенціал людини та її здатність до діяльності.

Творче завдання:

Скласти професіограму маркетолога (менеджера).

Тема 15. Спілкування

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Довести на прикладах, що спілкування відіграє важливу роль у розвитку особистості.
- Чи існує залежність між характером спілкування і пізнавальними, емоційними психічними процесами? Яка?
- Чому проблема спілкування стала особливо актуальною в останні десятиріччя?
- Які можливі наслідки дефіциту спілкування?
- Поясніть вираз А. Екзюпері: «Єдина справжня розкіш – це розкіш людського спілкування».
- Здібність до спілкування – природжена чи набута властивість?
- Чому в минулому люди були більш комунікабельні, ніж тепер?
- Яке існує співвідношення між категоріями «діяльність», «спілкування», «комунікація»?
- Види спілкування.
- Який існує зв'язок між характером спілкування і психологічною культурою людини?
- Яке спілкування викладачів і студентів можна вважати оптимальним?
- Стилі спілкування як чинники ефективності спільної діяльності.
- Що Ви вважаєте домінуючим у характері спілкування – риси особистості викладача чи технологію спілкування?
- Яке значення для регулювання спілкування має дотримання соціальної дистанції (при її збільшенні)?
- Як проявляється стиль спілкування у вербальних і невербальних засобах?
- Чи уникаєте ви розглядати конфліктну ситуацію між своїми колегами?
- Які стилі спілкування домінують у ваших викладачів?
- Яка різниця між смисловими і емоційними бар'єрами у спілкуванні?
- Показати зв'язок 3-х функцій спілкування.
- Види взаємодії між людьми.
- Роль соціального контролю зворотного зв'язку у процесі взаємодії.
- Механізми міжособистісного сприймання.
- Від чого залежить мистецтво спілкування?
- Як впливає вторгнення в інтимні зони під час спілкування в ліфтах, кінотеатрах, переповнених автобусах?
- Які причини виникнення конфліктних ситуацій?

Теми повідомлень:

1. Спілкування викладачів і студентів.
2. Як знаходити друзів і здійснювати вплив на них?
3. Що таке трансактний аналіз?

Підібрати методики до проведення таких дослідів:

1. Провести самооцінку професійно важливих якостей студента для економічної діяльності.
2. Виділивим групам студентів продемонструвати основні функції спілкування, показати зв'язок між ними:
  - а) спілкування як обмін інформацією (комунікативна функція);
  - б) спілкування як міжособистісна взаємодія (інтерактивна функція);
  - в) спілкування як сприймання, оцінка та розуміння людьми один одного (перцептивна функція).
3. Ознайомитися з програмою вивчення професійно спілкування.
4. Виробляти навички і уміння спілкуватись в колективі, виконуючи індивідуальні завдання. Формувати адекватну самооцінку на основі оцінки інших.

Тема 16. Темперамент

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Яка різниця між темпераментом і характером?
- Від чого залежить темперамент? Основні теорії темпераменту.
- Розкрити зв'язок типів темпераментів з типами вищої нервової діяльності.
- Чи існує пряма залежність розумових можливостей людини від властивостей темпераменту?
- Як залежить професійна придатність, стиль діяльності людини від її темпераменту?
- В чому хибність вислову: «У сина – характер батька»?
- Що таке реактивність і активність?
- Розкрийте на прикладах суть сенситивності і емоційної збудливості.
- Який темп реакції у представників різних типів темпераментів?
- Чим характеризується пластичність нервової системи? Яка вона в кожного з 4-х типів темпераментів?
- Чи є темперамент у тварин?
- В чому проявляється динаміка поведінки людини?
- Чому сангвініки легко пристосовуються до нових умов життя, а флегматики важко?
- Назвіть позитивні риси холериків та флегматиків.
- Назвіть типових холериків, сангвініків, флегматиків, меланхоліків серед персонажів художніх творів.
- Чи можна визначити темперамент у немовлят?
- Чи можна змінити темперамент? Обґрунтуйте свою думку на конкретних прикладах.
- Який темперамент кращий для діяльності менеджера (маркетолога)?
- Як слід враховувати особливості свого темпераменту в ході формування індивідуального стилю діяльності менеджера (маркетолога)?
- Які вчені займалися проблемою темпераменту?
- Які додаткові властивості нервової системи були відкриті вітчизняними вченими?

Теми повідомлень:

1. Відмінності між темпераментом і характером.
2. Конституційні теорії темпераменту (Кречмер, Шелдон).
3. Чи можна змінити темперамент?

Творчі завдання

1. Підготуйтеся до проведення рольової гри, під час якої необхідно продемонструвати поведінку студента з певним темпераментом у конкретній ситуації, щоб проявились основні психологічні показники цього темпераменту.
2. Проведіть спостереження за 2–3 студентами і опишіть їх темперамент.
3. Напишіть есе «Особливості мого темпераменту».

Тема 17. Характер

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Спільне і відмінне між характером і темпераментом. Вплив темпераменту на формування рис характеру
- Зв'язок характеру і здібностей.
- Структура характеру (скласти структурно-логічну схему). Показати зв'язок основних елементів структури характеру.
- Порівняти роль природних факторів у формуванні характеру і темпераменту.
- Методи вивчення характеру.
- Дати оцінку таким вченням про характер : френологія, фізіогноміка, графологія.
- Чи можливо змінити свій характер ?

- Чи здійснюєте ви самовиховання свого характеру? Які негативні риси свого характеру намагаєтеся подолати і як саме?
- Чому в подібних умовах життя і діяльності формуються неоднакові характери?
- Сенситивний період для становлення і розвитку позитивних рис характеру.

Психологічні завдання:

1. З наведених міркувань вибрати ті, які найбільш повно розкривають наукове розуміння характеру:
  - а) характер – це така сукупність психологічних властивостей людини, які успадковуються і формуються у процесі її життєдіяльності;
  - б) риси характеру соціально типові і індивідуально своєрідні;
  - в) в характері проявляються і ставлення особистості, і способи дії, за допомогою яких ці ставлення здійснюються;
  - г) характер – це сформований і закріплений в результаті життєвого впливу і виховання типовий для особистості стиль соціальної поведінки;
  - д) єдність мотивів і волі є те, що утворює характер людини.
2. На основі наведених висловлювань визначити особливості зв'язку темпераменту з типом нервової системи, а також біологічну і соціальну обумовленість темпераменту:
  - а) темперамент – це сама загальна характеристика кожної окремої людини, сама основна характеристика її нервової системи, яка накладає той чи інший відбиток на ту чи іншу діяльність кожного індивіда;
  - б) властивість типу нервової системи складає фізіологічну основу, на якій розвиваються психічні властивості людини, причому розвиток цих властивостей детермінується не лише цією фізіологічною основою, а перш за все має суспільний характер. Це стосується всіх психічних властивостей, в тому числі і до тих, які характеризують темперамент, хоч ці останні найбільш пов'язані з типом нервової системи.
3. З числа наведених нижче положень про характер виберіть ті, які найправильніше розкривають поняття «характер». Дайте обґрунтування своєї відповіді.
  - а) риси характеру проявляються за будь-яких обставин і умов;
  - б) риси характеру проявляються лише за відповідних типових обставин;
  - в) риси характеру – це не що інше, як ставлення особистості до певних сторін дійсності;
  - г) риси характеру – це не що інше, як певні способи дій;
  - д) в характері проявляються і стосунки особистості, і способи дії, за допомогою яких ці стосунки відбуваються;
  - е) характер індивідуально своєрідний;
  - є) риси характеру соціально типові й індивідуально своєрідні;
  - ж) характер – відображення суспільних відносин.

Теми повідомлень:

1. Типологія соціальних характерів Е. Фромма («мазохіст-садист», «руйнівник», «конформіст-автомат».
2. Характер і почерк.
3. Що таке фізіогноміка?
4. Ваш улюблений колір і ваш характер.
5. Психічні властивості українців.
6. Характер, поведінка та учбова діяльність учня.
7. Як удосконалювати самого себе?
8. Основні типи акцентуацій рис характеру. Аналіз їхнього впливу на поведінку і діяльність людини.

Дібрати методики проведення таких дослідів:

1. Визначити структуру свого характеру, його основні компоненти.
2. Провести визначення характеру за почерком за допомогою тестової методики.
3. Визначити особливості характеру в залежності від групи крові.
4. Встановити основні характерологічні тенденції особистості в залежності від надання переваги певному кольору.

Тема 18. Здібності

Завдання для самоконтролю основних теоретичних положень та подальшого опрацювання теми

- Що таке задатки? В якому зв'язку перебувають вони із здібностями?
- Проаналізуйте думку П. Антокольського: «Бездарність дитини – завжди наслідок відсутності виховання».
- Співвідношення та якісна характеристика понять: геніальність, обдарованість, талант і майстерність.
- Взаємодія та взаємокомпенсація здібностей?
- Яке значення мають здібності в профорієнтації учнів?
- В чому виявляються індивідуальні відмінності у здібностях людей?
- Що ви розумієте під обдарованістю, талановитістю, геніальністю? Назвіть імена людей, яких ви відносите до обдарованих, талановитих, геніальних. Поясніть своє розуміння цих рівнів здібностей.
- Здібність – це можливість чи дійсність?
- В якому співвідношенні знаходяться здібності і сукупність знань, вмінь, навичок? Здібності і задатки?
- У чому соціально-історична обумовленість здібностей?
- Що таке сенситивний період у розвитку здібностей?
- За якими ознаками виявляються обдаровані діти, діти-вундеркінди.

Психологічні завдання:

1. Яке з наведених визначень здібностей є правильним:
  - а) здібності – індивідуально-психологічні властивості, що є необхідною умовою виконання творчої діяльності;
  - б) психічні властивості, що зумовлюють успішне навчання;
  - в) психічні властивості, що є природженими і служать основною успішного виконання будь-якої діяльності;
  - г) індивідуально-психологічні властивості, що відповідають вимогам даної діяльності та є умовою її успішного виконання;
  - д) індивідуально-психологічні властивості, що виявляються і розвиваються в творчій діяльності.
2. Яке твердження є правильним:
  - а) здібності існують незалежно від діяльності і поза нею;
  - б) поза діяльністю здібності існувати не можуть;
  - в) здібності в діяльності виявляються, в ній і розвиваються;
  - г) здібності розвиваються незалежно від діяльності, але в діяльності виявляються.
3. Під задатками треба розуміти:
  - а) природжені здібності до якоїсь діяльності;
  - б) здобуті в процесі навчання і виховання властивості особистості, що характеризують її здатність до певної діяльності;
  - в) психологічні властивості, що є умовою успішного виконання якоїсь діяльності;
  - г) природжені анатомо-фізіологічні особливості, що є однією з передумов розвитку здібностей.

Теми повідомлень:

1. Психічні властивості українців.
2. Як удосконалювати самого себе?
3. Що таке геніальність?
4. Психологія математичних, літературних, музичних, хореографічних, образотворчих і інших здібностей.
5. Загадки обдарованості.
6. Про фізичні фактори інтелекту.
7. Гендерні відмінності у здібностях та їх наукове пояснення.
8. Основні типи акцентуацій рис характеру. Аналіз їхнього впливу на поведінку і діяльність людини.

Рекомендовані джерела інформації

Основні

1. Буняк Н. А. Загальна психологія : лекції (частина 1). Тернопіль : вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 100 с. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/22507>.
2. Буняк Н. А. Загальна психологія : лекції (частина 2). Тернопіль : вид-во ТНТУ ім. І. Пулюя, 2017. 104 с. URL: <http://elartu.tntu.edu.ua/handle/lib/22509>.
3. Варій М. Й. Загальна психологія : підр. для студ. вищ. навч. закл. 3-тє вид. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 1007 с. URL: <https://bit.ly/2LPSNUZ>.
4. Волошина В. В., Долинська Л. В., Ставицька С. О., Темрук О. В. Загальна психологія. Практикум : навчальний посібник. Київ : Каравела, 2005. 280 с. URL: <https://bit.ly/3nBFgxp>.
5. Кокун О. М. Психофізіологія : Навчальний посібник. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 184 с. URL: <https://bit.ly/38zhXjm>.
6. Максименко С. Д. Загальна психологія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів. вид. 3-є, переробл. та допов. Київ : ЦУЛ, 2008. 271 с. URL: <https://bit.ly/3sbpFli>.
7. Павелків Р. В. Загальна психологія : підручник. Київ : Кондор, 2013. 576 с. URL: <https://bit.ly/39kyAi2>.
8. Прищак М. Д., Лесько О. Й. Психологія управління в організації : навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і доп. Вінниця, 2016. 150 с. URL: <https://bit.ly/39LIfp5>.
9. Психологія : навчальний посібник / Т. В. Іванова, О. А. Кривопишина, П. І. Сахно та ін.; за заг. ред. Л. М. Кудояра. Суми : Сумський державний університет, 2011. 331 с. URL: <https://bit.ly/3nI2SjS>.
10. Психологія та педагогіка. Зб. міні-кейсів / Л. А. Колесніченко, М. І. Радченко, В. В. Стадова та ін. ; за заг. ред. Л. А. Колесніченко. Київ : КНЕУ, 2010. 362 с. URL: <https://bit.ly/2XuvvX8>.

Додаткові

1. Акулич М. Эмоциональный маркетинг, 2020. ISBN 978-5-4490-3562-2. Создано в интеллектуальной издательской системе Ridero. URL: <https://bit.ly/3sEC7Re>.
2. Кайдалова Л. Г., Пляка Л. В., Альохіна Н. В., Шаповалова В. С. Психологія спілкування : навчальний посібник. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків : НФаУ, 2018. 140 с. URL: <https://bit.ly/3bFE21M>.
3. Карамушка Л. М., Москальов М. В. Психологічні умови підготовки майбутніх менеджерів до управління змінами в організації : монографія. Київ : Просвіта, 2011. 200 с. URL: <https://bit.ly/35BYb4Y>.
4. Краус К. М. Управління маркетингом малих торговельних підприємств. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 226 с. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1RScjInAY9p_BJZD5ok5aT00WmgnIdhSL.
5. Кукуленко-Лук'янець І. В. Психологія управління : навчально-методичний посібник. Черкаси : ЧНУ імені Богдана Хмельницького, 2012, 140 с. URL: <https://bit.ly/2LKL4HE>.
6. Мельман В. О. Конспект лекцій з навчальної дисципліни «Соціально-психологічні основи менеджменту» (для студентів 1 курсу денної та 2 курсу заочної форми навчання галузі знань 07 – Управління та адміністрування, спеціальності 073 – Менеджмент) / В. О. Мельман ; Харків. нац. ун-т міськ. госп-ва ім. О. М. Бекетова. Харків : ХНУМГ ім. О. М. Бекетова, 2018. 47 с. URL: <https://bit.ly/3bCuHNU>.
7. Мозер Клаус. Психология маркетинга и рекламы / Пер. с нем. Харьков : Изд-во Гуманитарный Центр, 2004, 380 с. URL: <https://bit.ly/3nQRMt2>.
8. Поведінка споживача: Робочий зошит : навч. посіб. для студентів спеціальності 075 «Маркетинг», спеціалізація «Промисловий маркетинг» / Зозульов О. В., Гнітецький Є. В.; КПІ ім. Ігоря Сікорського. Електронні текстові дані (1 файл: 2,28 Мбайт). Київ : КПІ імені Ігоря Сікорського, 2018. 99 с. URL: <https://bit.ly/3sNaANA>.
9. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень : монографія. Київ : Кафедра, 2013. 381 с. URL: <https://bit.ly/3oJ8Ke7>.
10. Попова Л. О., Мігяєва Т. Л. Поведінка споживачів : навчальний посібник. Харків : ХДУХТ, 2008, 170 с. URL: <https://bit.ly/3ipo50U>.

11. Психологія : методичні рекомендації до практичних занять / В. М. Тихонович ; Харківський торговельно-економічний коледж КНТЕУ. URL: <https://bit.ly/3q1BQRe>.
12. Психологія управління : курс лекцій для студентів денної і заочної форм навчання напряму підготовки 6.030103 «Практична психологія» / укладач О. С. Юрков. Мукачево : МДУ, 2017. 179 с. URL: <https://bit.ly/38FwJFt>.
13. Столяренко О. Б. Психологія особистості : Навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2012. 280 с. URL: <https://bit.ly/2N5TRV1>.
14. Філоненко М. М. Психологія спілкування : Підручник. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 224 с. URL: <https://bit.ly/3soDTWi>.
15. Цимбалюк І. М. Психологія торгівлі : Навчальний посібник. Київ : Професіонал, 2006. 368 с. URL: https://drive.google.com/drive/folders/1ia-N3_djesOyww8D8YJ1nLB9TQg9qKfP.